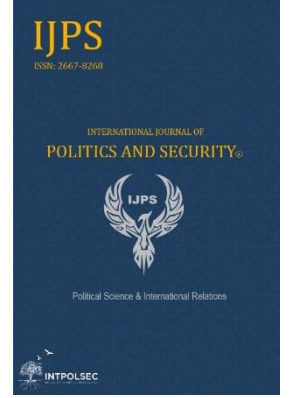

International Journal of Politics and Security (IJPS)

ISSN: 2667-8268

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijps>

Bölgesel Siyasi İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri: Arap Baharı Örneği

Yazar(lar) / Author(s): Zehra DOĞAN

Kaynak / Source: International Journal of Politics and Security (IJPS) /Cilt. 3 / Sayı. 2 / May 2021, ss. 135-168.

Geliş Tarihi / Date of Arrival : 15.01.2021

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 18.02.2021

Bu Makaleye Atıf İçin / To cite this article:

Doğan, Zehra. “Bölgesel Siyasi İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri: Arap Baharı Örneği”. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, Cilt. 3, Sayı. 2, 2021, ss. 135-168.

Bu makalenin tüm hakları International Journal of Politics and Security (IJPS) Dergisi'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir.

Bölgesel Siyasi İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri: Arap Baharı Örneği

Zehra DOĞAN*

Özet

Bu makalede Arap Baharı sürecinin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yarattığı istikrarsızlığın bölgesel ve küresel enerji arz güvenliğine olası etkileri değerlendirilmektedir. Bu amaçla özellikle süreçten hem sosyal, siyasal ve ekonomik hem de güvenlik açısından şiddetli bir şekilde etkilenen ve iç savaşa sürüklenen Libya, Suriye ve Yemen gibi enerji arzı açısından önemli ülkeler ayrı başlıklar halinde irdelenmiştir. Enerji üreticisi ve ihracatçısı olan bu üç ülkenin enerji alt yapılarının, üretim ve ihracat kapasitelerinin ve enerji nakil yollarının güvenliğinin süreçten ne şekilde etkilendiği özellikle petrol bağlamında sorgulanmıştır. Böylece çalışmayla her ne kadar etkileri ve sonuçları bakımından devam eden bir süreç olsa da Arap Baharının ortaya çıktığı ilk günden yarattığı bölgesel istikrarsızlığın petrol özelinde hem bu üç ülkenin enerji arz güvenliği hem de küresel enerji arz güvenliği açısından olası etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle enerji güvenliği kavramının tarihsel gelişimi kısaca ele alınmıştır ve bir kavram olarak enerji güvenliğini tanımlamanın zorluğu vurgulanmıştır. Sonraki başlıklarda Arap Baharı sürecinin Libya, Suriye ve Yemen'in enerji güvenliğine şekilde etkilediği analiz edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada konuyla ilgili kitapların, makalelerin yanı sıra Uluslararası Enerji Ajansı (EIA), Amerikan Enerji İdaresi (UEI) gibi oluşumların raporlarından da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Arap Baharı, Orta Doğu, Kuzey Afrika.

Possible Effects of Regional Political Instability on Energy Supply Security The Case of Arab Spring

Abstract

In this article, the potential effects of instability created by the Arab Spring process in the Middle East and North Africa, on regional and global energy supply security are discussed. Following this purpose, the countries which have been intensively affected by this process both socially, politically, and in terms of security and in which civil war broke out such as Libya, Syria, Yemen which are critical for energy supply, are discussed under individual titles. How the security of energy infrastructure, production and export capacity, and energy transport routes of the three countries have been affected by the process is discussed especially in the context of oil. Thus, possible effects of regional instability created by the Arab Spring, although it is an ongoing process in terms of effects and results, from the date this process started until this study is written, energy supply security of these three countries and global energy supply security is presented. For this purpose, the historical development of the notion of energy security is discussed briefly and the difficulty of describing energy security as a notion is emphasized. Under the following titles, possible effects of the Arab Spring process on energy security are discussed in the context of Libya, Syria, and Yemen. Sources of this study, created with qualitative research methods, are reports of organizations such as the International Energy Agency (EIA) and the American Energy Administration (UEI) along with related books and articles.

Keywords: Energy Security, Arab Spring, Middle East, North Africa.

* Dr. Öğretim Üyesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, E-mail: zhr_dgn@hotmail.com, ORCID:0000-0001-8885-6572

Geliş Tarihi: 15.01.2021 - **Kabul Tarihi:** 18.02.2021.

1. Giriş

Savaş, çatışma ve güvenlik çok eski çağlardan beri Uluslararası İlişkiler disiplininin ana konularındır ve özellikle güvenlik geleneksel olarak askeri güç ile ilişkilendirilmiştir. İlk yarısında iki büyük dünya savaşının yaşandığı 20. yüzyılın ikinci yarısı güvenliğin devlet merkezli ve askeri boyutu ön planda tutan anlayışla ele alındığı bir dönemdir.¹ Yüzyılın sonuna doğru Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemin sona ermesi ve küreselleşmenin artan etkisiyle beraber 21. yüzyılda güvenliğin gündemi hem genişlemiş hem de derinleşmiştir.² Bir yandan devletin güvenliğinin yanı sıra bireyin, toplumun, uluslararası sistemin güvenlik için birer referans nesnesi olabileceği öne sürülürken diğer yandan tehditler de salt askeri tehditlerin ötesinde ele alınmaya başlanmıştır.³ Etnik, dinsel, mezhepsel çatışmalar, terörizm, insan hakları, enerji, çevre ve sağlık sorunları, yoksulluk, açlık, kalkınma gibi ekonomik ve sosyal sorunlarda birer güvenlik tehdidi olarak uluslararası güvenliğin gündemine dâhil olmuştur.

Bu çalışmanın anahtar kavramlarından biri olan “enerji güvenliği” de uluslararası güvenliğin önemi artan konularından biridir. Zira enerji sosyal ilerleme ve ekonomik büyüme için temel unsurdur. Bu açıdan gelişmiş-gelişmekte olan, enerji üreten-tüketen tüm ülkeler

¹Stephen M. Walt, “The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly* 35, sy. 2 (1991): 213.

²1983’te Barry Buzan, İnsanlar, Devletler ve Korku (People, States and Fear) adlı kitabında geleneksel güvenlik çalışmalarının sınırlarını zayıflatarak güvenliğin yalnızca devletler değil, tüm insan toplulukları ile ilgili olduğunu savunmuştur. Buzan, insan topluluklarının güvenliğinin askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel beş ana sektördeki faktörden etkilendiğini öne sürmüştür. Bkz. Barry Buzan, *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations* (Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983); Barry Buzan, *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harlow, (Londra: Pearson Longman, 1991). Hans Günter Brauch da güvenlik kavramının Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle Soğuk Savaş düzenindeki devlet merkezli askeri güç odaklı geleneksel kullanımının ortadan kalktığını belirtmiştir. Bkz. Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın vd., 2. bs (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 179.

³Bilal Karabulut, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: II Güvenlik*, 2. bs (Ankara: Barış Kitap, 2015), 32-33. Karabulutun belirttiği gibi; bu durum literatürde güvenliğin; analiz düzeyi ve sektörel düzeyde sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Analiz düzeyi bağlamında Shultz, Godson ve Quester; güvenliği, “ulusal güvenlik”, “uluslararası güvenlik”, “bölgesel güvenlik”, “ulusötesi güvenlik” ve “küresel güvenlik” şeklinde tasnif etmiştir. Baylis ve Smith ise “bireysel güvenlik”, “ulusal güvenlik”, “bölgesel güvenlik”, “uluslararası güvenlik” ve “küresel güvenlik” şeklinde bir sınıflandırmayı tercih etmiştir. Güvenliğin sektörel olarak sınıflandırılmasının öncülüğünü ise Barry Buzan yapmıştır. Bir önceki dipnotta belirttiği gibi; Buzan, güvenliği askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel beş ana sektörde ele almıştır. Bkz. Barry Buzan, *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations* (Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983); Barry Buzan, *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harlow, (Londra: Pearson Longman, 1991). Analiz düzeyi için bkz. Richard H. Shultz, Roy Godson ve George H. Quester, “Introduction”, *Security Studies For 21. Century*, ed. Richard H. Shultz, Roy Godson ve George H. Quester, (Virginia-USA: Brassey’s, 1997), 2; John Baylis ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics-An Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press, 2001), 254-255.

enerji unsurunu dikkate almak zorundadır. Bu doğrultuda ülkeler enerji ihtiyaçlarını karşılamak adına petrol, gaz ve kömür gibi kıt ve yenilenemeyen fosil yakıtlara yönelmektedir. Bu kaynaklar arasında özellikle petrol geleneksel olarak öne çıkmaktadır.

Petrol keşfedildiğinden bu yana enerji talebini karşılamada kilit bir rol oynarken bu enerji kaynağı önemli ölçüde Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi jeopolitik riski yüksek bölgelerde bulunmaktadır. Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi'nin raporunda vurgulandığı üzere; son yıllarda elektrik ve doğal gaz kullanımının artması ve küresel çevre sorunlarına ilişkin farkındalığın yükselmesi nedeniyle iklim değişikliği ile mücadelede yenilenebilir enerji daha fazla ilgi görse bile petrole olan talep özellikle Asya, Orta Doğu ve Afrika'daki gelişmekte olan ekonomilerde artarak sürmektedir.⁴

İngiliz Petrol şirketi British Petroleum (BP)'un yayımladığı 2020 Dünya Enerji Raporu (Statistical Review of World Energy 2020) verilerine göre; küresel petrol üretimi geçen yıl bir önceki yıla göre % 0,1 azalmıştır ve günlük ortalama 95 milyon 192 bin varildir.⁵ Raporu göre; 2019 yılında dünyadaki petrolün %17'sini doğalgazın ise %23'ünü üreten ABD, önceki üç yılda olduğu gibi 2020'de de dünyanın en büyük petrol üreticisi olmaya devam etmektedir. Orta Doğu kanıtlanmış petrol rezervlerinin küresel dağılımında %48,1 ile hala en çok petrol rezervine sahip bölge olma özelliğini korumaktadır. Bu oran dünyadaki petrol rezervlerinin neredeyse yarısına karşılık gelmektedir. Ülke bazında bakıldığında ise kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu %17,5 ile Venezuela'dadır. Venezuela'yı %17,2 ile Suudi Arabistan ve %9,8 ile Kanada takip etmektedir.

Ayrıca rapora göre, küresel petrol tüketimi ise 2019'da bir önceki yıla göre;% 0,9 artarak 98 milyon 272 bin varile yükselmiştir. Üretimde olduğu gibi tüketimde de ABD, günlük ortalama 19 milyon 400 bin varil tüketimle birinci olurken bu ülkeyi günlük ortalama 14 milyon 56 bin varil tüketimle Çin ve 5 milyon 271 bin varil tüketimle Hindistan takip etmiştir. Bu rakamlar doğrultusunda ABD, 2019 yılında dünya genelindeki petrolün % 19,7'sini tek başına tüketerek birinci olmuştur. Buna karşın Çin %14,3'lük tüketimle ikinci ve Hindistan %5,4'lük tüketim seviyesi ile tüketimde üçüncü sıradadır.

⁴ "Emerging energy security risks in changing global energy landscape", *APEC Oil and Gas Security Studies Series 16* (Asia Pacific Energy Research Centre (APER) Institute of Energy Economics, Japan, 2019), 12.

⁵ "BP Statistical Review of World Energy 2020 69 th Edition", 14-30, file:///C:/Users/user/Desktop/zehra%20makale/yeni%20mak/ENERJ%C4%B0%C4%B0/bp-stats-review-2020-full-report.pdf.

Öte yandan enerji güvenliğine petrol piyasaları özelinde bakıldığında bu piyasayı çevreleyen geleneksel güvenlik riskleri, petrolün istikrarlı arzının sürdürülebilmesi zorluğu ve büyük fiyat dalgalanmalarının söz konusu olmasıdır.⁶ Petrol; doğal afetlerden, siyasi ve sosyal olaylardan, enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler ile bunların dâhil olduğu örgütlerin aldığı kararlardan etkilenmektedir. Bununla birlikte petrolün istikrarlı arzının sürdürülebilmesi ve büyük fiyat dalgalanmaları gibi riskler petrol kaynaklarının Orta Doğu gibi jeopolitik risklerin uzun süredir devam ettiği bir bölgede yoğunlaşması nedeniyle de artırmaktadır.⁷ 20. yüzyılın ortalarında yaşanan Arap-İsrail Savaşı petrol kaynakları üzerinde petrol sahibi Arap ülkelerince petrolün bir silah olarak kullanılmasının başlangıcıdır ve özellikle 1973'te Yom Kippur Savaşı'nda petrol üreten Arap ekonomileri İsrail'i destekleyen ekonomilere petrol ambargosu uygulamışlardır.⁸ Yine bu tarihten sonra Orta Doğu'da yaşanan 1979 İran İslam Devrimi, 1980-1988 arasında süren İran-İrak Savaşı, 1990 Irak'ın Kuveyt'i işgali ve 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin çöküşü ardından aşırılık yanlısı grupların bölgede yükselişi petrol özelinde enerji arz güvenliğini etkileyen önemli hadiselerdir.⁹ Bunların yanı sıra bu çalışmanın önemli başlıklarından olan Aralık 2010'da patlak veren ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika'da etkili olan Arap Baharı süreci de yarattığı bölgesel istikrarsızlık ile enerji arz güvenliğini hem bölgesel hem de küresel açıdan tehdit etme potansiyeline sahiptir. Bu süreçte petrol; bir silah olarak kullanılmaktan ziyade sürecin istikrarsızlaştırdığı Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki petrol üreten ülkelerde yaşanan huzursuzluklar neticesinde üzerinde savaş yapılan ve bu savaşın sonuçlarından doğrudan etkilenen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶ "Emerging energy security risks in changing global energy landscape", 2-3.

⁷ a.g.e.

⁸ Karen Smith Stegen, "Deconstructing the "energy weapon": Russia's threat to Europe as case study" başlıklı çalışmada enerji ihraç eden ülkelerin, ithalatçı devletlerin siyasi davranışlarını etkilemek için enerji kaynakları üzerindeki kontrollerini kullanma tehdidinde 1973 petrol ambargosu ile birlikte petrol silahı (oil weapon) denildiğini belirtmekle beraber tedarikçilerin doğalgaz gibi diğer enerji kaynaklarını da bir tehdit olarak kullanabileceklerine dikkat çekmiştir. Bu açıdan petrol silahı (oil weapon) yerine enerji silahı (energy weapon) terimini kullanmayı tercih etmiştir ve Rusya özelinde konuyu ele aldığı çalışmada "enerji silah modeli" (energy weapon model) sunmuştur. Stegen'in sunduğu enerji silah modeline göre; "bir devletin enerji arzını bir silah olarak kullanması için birkaç koşulun yerine getirilmesi gereklidir: Birincisi, devlet ülkenin enerji kaynaklarını sağlamlaştırılmalıdır. İkincisi, devlet, geçiş yollarının kontrolünü ele geçirmelidir. Üçüncüsü, devlet enerji kaynaklarını, hedeflenen bir ithalatçı devleti tehdit ederek, dolaylı ya da açık biçimde cezalandırarak veya ödüllendirerek kendi siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılmalıdır. Nitekim enerji güvenliği ve enerji silahı hakkındaki literatür ağırlıklı olarak üçüncü aşamaya odaklanmaktadır". Konuyla ilgili Bkz. Karen Smith Stegen, "Deconstructing The Energy Weapon: Russia's Threat to Europe As Case Study", *Energy Policy* 39, (2011): 6505-6513; Brenda Shaffer, *Energy Politics* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011); Ahmet Ates ve Anıl Çağlar Erkan, "Will Russia be a Threat to China? Sino-Russian Energy Relations via Energy Weapon Model", *International Journal of Eurasia Social Sciences* 10, sy. 36 (2019): 431-445.

⁹ "Emerging energy security risks in changing global energy landscape", 2-3.

Bu çalışmada da Arap Baharı sürecinin ortaya çıkardığı Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya dönük istikrarsızlığın enerji arz güvenliğine etkileri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu amaçla özellikle süreçten gerek sosyal, siyasal ve ekonomik gerekse de güvenlik açısından şiddetli bir şekilde etkilenerek iç savaşa sürüklenen başta Libya olmak üzere Suriye ve Yemen gibi enerji arzı açısından önemli ülkeler ayrı başlıklar halinde irdelenmiştir. Hem enerji üreticisi hem de enerji ihracatçısı olan bu üç ülkenin enerji alt yapılarının, üretim ve ihracat kapasitelerinin ve enerji nakil yollarının güvenliğinin süreçten ne şekilde etkilendiği özellikle petrol üzerinden sorgulanmıştır.

Arap Baharı; Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Tunus, Mısır, Bahreyn gibi çok sayıda ülkeyi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilemiş olsa da çalışmada analiz için özellikle bu üç ülkenin seçilmesinin ilk nedeni Arap Baharı'nın yarattığı istikrarsızlığı en açık ve ağır şekilde yaşamış olmalarıdır. Zira Tunus'ta ve Mısır'da isyanlar mevcut iktidarları yerinden etmeyi başarırken Bahreyn ya da Suudi Arabistan gibi ülkelerde mevcut statükoda kayda değer bir değişim söz konusu değildir. Libya, Suriye ve Yemen ile kıyaslandığında diğer ülkelerde bölgesel güvenliği etkileyecek düzeyde ciddi bir istikrarsızlık da söz konusu olmamıştır. Buna karşın çalışmada örneklenen üç ülke; süreçten etnik, mezhepsel yahut kabilesel bir iç savaşa sürüklenecek derecede derinden etkilenmiştir. Ayrıca İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bölgesel; Rusya, ABD gibi küresel güçler bu üç ülkeye dışarıdan müdahalede bulunarak vekâlet savaşları yürütmektedirler. Bu durum sadece Libya, Suriye ve Yemen'i değil Lübnan, Türkiye gibi diğer bölge ülkelerinin de güvenliklerini tehdit etmekte ve bölgesel istikrarsızlığı artırmaktadır. Bununla birlikte çalışmada bu üç ülkenin enerji güvenliği bağlamında ele alınması da bu ülkelerdeki enerjinin özellikle de petrolün hem ülke ekonomileri açısından önemli bir yere sahip olması hem de enerjinin mevcut tarafların elde etmek için üzerinde çatıştıkları bir unsur olarak istikrarsızlığı artırıcı bir faktör olması ile alakalıdır. Özellikle Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi Libya kanıtlanmış petrol rezervleri ile Afrika'nın önemli bir petrol üreticisi ve ihracatçısıdır. Benzer şekilde Yemen'in uluslararası taşımacılığın kilit noktalarından biri olan Bab'ül Mendep Boğazı'ndaki konumu, Yemen'i uluslararası enerji ticareti açısından önemli kılmaktadır ve bu sebeple Yemen sadece bölgesel değil küresel enerji güvenliğini etkileme olasılığı bakımından çalışmaya dâhil edilmiştir.

Literatürde petrol bağlamında ele alınan çalışmalar incelendiğinde ise petrolün ağırlıklı olarak ihracatçı ülkeler için ekonomik, politik ve sosyal açıdan olumsuz etkilere

sahip bir kaynak olarak değerlendirildiği görülmektedir.¹⁰ Hossein Mahdavy, Hazem Bablawi ve Giacomo Luciani gibi isimlerce öne sürülen “rantiyer devlet teorisi”¹¹(rentier state theory) ve benzer şekilde Terry Lynn Karl, Richard M. Auty, Micheal Ross gibi isimler tarafından ortaya konan “petrol laneti tezi”¹²(oil curse thesis) gibi yaklaşımlar bu bakış açısının bilinen örnekleridir. Nitekim 1970'lerde yeni petrol devletlerinin ortaya çıkışı ve dünya ticaret ve finansının ön saflarına yükselmeleriyle yeniden gündeme gelen rantiyer devlet teorisi, rantiyer devletlerin düzenli olarak önemli miktarlarda dış rantlara bağımlı olduğu anlayışına dayanır ve bir ülkenin kaynak bolluğunu ekonomik, sosyal ve politik eksiklikleriyle ilişkilendirir.¹³Muradova'nın da belirttiği gibi; kaynak laneti ya da bolluk paradoksu tezinde ise rantiyer devlet teorisine paralel bir biçimde petrol zenginliğinin, otokratik hükümetleri daha istikrarlı kıldığı ve demokrasiye geçiş olasılığını azalttığı iddia edilmektedir.¹⁴

Bununla birlikte kaleme alınan bu çalışmada doğrudan bu teorik yaklaşımlar benimsenmemiştir ve bu yaklaşımlara yeri geldiğinde atıf yapılmıştır. Çalışmada teorik olarak enerji güvenliği kavramının tarihsel gelişimi ve bir kavram olarak enerji güvenliğini tanımlamanın zorluğunun vurgulanılmasıyla yetinilmiştir. Çalışma içerisinde enerji güvenliği konseptinin ortaya çıktığı 1970'lerden bu yana enerji piyasasının yapısında, enerji güvenliğinin doğasında ve bununla ilgili zorluklarda ve jeopolitik ortamda değişiklikler olduğuna dikkat çekilmiştir. Küresel enerji talebinde yaşanan artış, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, ulusal ve bölgesel ithalata olan bağımlılık, teknik ve alt yapı sorunları ile birlikte buralara yönelik terörist saldırılar ülkelerin enerji güvenliklerini tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın öncelikli amacı da her ne kadar etkileri ve sonuçları bakımından devam eden bir süreç olsa da Arap Baharı'nın ortaya çıktığı ilk günden yarattığı bölgesel istikrarsızlığın petrol özelinde hem örneklenen üç ülkenin enerji arz güvenliği hem de küresel enerji arz güvenliği açısından olası etkilerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Arap

¹⁰ Lala Muradova, “Oil wealth and authoritarianism: Algeria in the Arab Spring,” *Revista Española de Ciencia Política* 40 (2016): 64.

¹¹ Konuyla ilgili Bkz. Hossein Mahdavy, “Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: the case of Iran”, *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. Michael Cook (Oxford: Oxford University Press, 1970); Hazem Bablawi ve Giacomo Luciani, “The rentier state”, *Nation, State and Integration in the Arab world*, eds. Hazem Bablawi ve Giacomo Luciani (London: Croom Helm and Instituto Affari Internazionali, 1987).

¹² Konuyla ilgili Bkz. Terry Lynn Karl, “The paradox of plenty: oil booms and petro-states”, *Studies international political economy* (Berkeley: University of California Press, 1997); Richard M. Auty, “Natural Resource Endowment, the state and development strategy”, *Journal of International Development* 9, sy. 4 (1993): 651-663; Michael Ross, “Does Oil Hinder Democracy?”, *World Politics* 53, sy. 3 (2001): 325-361.

¹³ Hazem Bablawi, “The Rentier State in the Arab World”, *Arab Studies Quarterly* 9, sy. 4 (1987): 383-398.

¹⁴ Muradova, “Oil wealth and authoritarianism”, 65-67.

Baharı sürecinin olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla birlikte Kuzey Afrika, Orta Doğu ve küresel sistem üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri olduğu kabul edilmiştir. Çalışmada, özellikle bu süreçten sürecin istikrarsızlaştırdığı enerji üreticisi ve ihracatçısı ülkelerdeki petrol ve gaz endüstrisinin kaçınılmaz bir şekilde etkilendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Nitekim birçok Arap ülkesinde petrol ve gaz endüstrisinin baskın sektör oluşu, petrol/gaz ihracatından elde edilen gelirlerin üretici Arap ülkelerinin milli gelirinde en büyük payı sağlaması ve sürecin etkilediği bölgedeki tüm ekonomilerin bir şekilde petrolden beslenmesinin yanı sıra küresel ekonominin bu bölgeden gelen enerji arzına yüksek oranda ihtiyaç duyması bölgedeki istikrarı bölgesel ve küresel açıdan önemli kılmaktadır savı çalışmanın temel argümanıdır.

Bu amaçla öncelikle enerji güvenliği kavramının tarihsel gelişimi kısaca ele alınarak kavrama dair tanımlara yer verilmiştir. Sonraki ana başlıkta da Arap Baharı sürecinin enerji güvenliği üzerinde olası etkileri Libya, Suriye ve Yemen özelinde ortaya konmuştur. Bu haliyle çalışmanın hem enerji güvenliği hem de Arap Baharı ile ilgili literatüre güncel bir bakış açısı sunarak katkı yapması umulmaktadır. Niteliksel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada konuyla ilgili kitapların, makalelerin yanı sıra Uluslararası Enerji Ajansı, Amerikan Enerji İdaresi gibi oluşumların raporlarından da yararlanılmıştır.

2. Enerji Güvenliğinin Tarihsel ve Kavramsal Gelişimi

Winston Churchill'in İngiliz Donanması'nın I. Dünya Savaşı'ndan önce hegemonyasını sürdürmek için kömürden petrole geçmesi gerektiği yönündeki kararı; bir yandan savaşın gidişatını şekillendirmiştir ve diğer yandan 20. yüz yılın seyrini belirleyen tarihi bir karar olmuştur.¹⁵Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik devletler Orta Doğu'daki petrol zengini bölgeleri işgal ederken enerji kaynakları İkinci Dünya Savaşı'nda daha da önemli hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Endonezya, Orta Doğu, Kafkasya ve Romanya'daki petrol yatakları üzerindeki çatışmalar, petrol kaynaklarının askeri önemini açık bir şekilde göstermiştir.¹⁶ Petrolün ordular için önemi savaş sonrası dönemde de sürmekle birlikte petrol sanayileşmiş toplumlar için başka birçok yönden de hayati önem kazanmıştır. Ne var ki Cherp ve Jewell'in de vurguladığı gibi; sanayileşmiş ülkelerin çoğu ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar petrol üretemezken dekolonizasyon süreci de petrolün savaştan önce olduğu gibi siyasi olarak bağımlı bölgelerden ziyade bağımsız ülkelere ithal edilmesine yol

¹⁵ Özgür Özdamar, "Energy, Security, and Foreign Policy", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies* (2010): 1415.

¹⁶ Aleh Cherp ve Jessica Jewell, "The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration", *Current Opinion in Environmental Sustainability* (2011): 1.

açmıştır.¹⁷ Gelişmekte olan ülkelerin çoğu da ekonomik ilerlemeleri ve siyasi istikrarları için petrol ihracat gelirlerine bağımlı hale gelmiştir. 1970'lerde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine olumsuz etki eden petrol krizleri başta Batılı ülkeler olmak üzere enerji ithalatçısı birçok ülke için sürekli ve kesintisiz enerji arzını öncelikli bir ulusal güvenlik meselesi haline getirmiştir.¹⁸

Krizler, kolektif enerji güvenliği için uluslararası bir işbirliği mekanizmasının gerekliliğini ortaya çıkarırken enerji güvenliği kavramı siyasi, ekonomik, toplumsal alanda ve batı akademisinde belirginleşmeye başlamıştır.¹⁹ Mason Willrich'in 1975 tarihli "Energy and World Politics" adlı kitabı ve İsveçli düşünür Bo Heineback'ın aynı yıl yayımlanan "Oil and Security" başlıklı özel raporu enerjinin bir politika konusu olarak ele alındığı ilk çalışmalardandır.²⁰ Bu çalışmalarda enerji güvenliğinin uluslararası enerji politikalarının temel kaygısı olduğuna dikkat çekilmiştir. Özellikle petrolün ülke ekonomileri ile askeri güvenlik açısından çok önemli bir kaynak olduğu ve olası bir petrol kıtlığının ülkelerin ulusal ve uluslararası güvenlikleri noktasında büyük bir potansiyel tehdit oluşturabileceği vurgulanmıştır.²¹ Ne var ki enerji güvenliğinin değişik zamanlarda bağlamsal olarak içeriğinin değişiklik arz etmesi onun bir konsept olarak bütüncül bir şekilde ele alınmasının önüne geçmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi; enerjinin bir güvenlik meselesi olarak ele alınışında Orta Doğu merkezli bir hadise olan 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrası yaşanan 1973-1974 Petrol Krizi önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'lerde dünyada petrol talebi arttıkça, Arap ülkelerindeki istikrar Avrupa'daki petrol ithalatçısı ülkeler için çok önemli hale gelmiştir; Avrupa'nın enerji talebi, ekonomik büyüme oranına paralel olarak, 1960'larda yılda % 5'in üzerine çıkarken petrol talebi de 1973'te yılda yaklaşık % 7 oranında artmıştır.²² Bu oranlar dünyanın en büyük petrol üreticileri ve aynı zamanda büyük konvansiyonel petrol rezervlerine sahip Arap ülkelerine ait petrolün Avrupa için önemini vurgulamaktadır. Bu sebeple 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından, Arap petrol üreticilerinin savaş sırasında İsrail'i

¹⁷Cherp ve Jewell, "The three perspectives on energy security", 1.

¹⁸Yu Jianhua ve Dai Yichen, "Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 6, sy. 4 (2012): 91-92.

¹⁹Jianhua ve Yichen, "Energy Politics and Security", 92.

²⁰ Bahsi geçen çalışmalar için bkz. Mason Willrich, *Energy and World Politics* (New York: The Free Press, 1975); Bo Heineback, *Oil and Security* (Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, Almqvist & Wiksell International; New York: Humanities Press, 1974).

²¹Jianhua ve Yichen, "Energy Politics and Security", 92.

²²Muhamad Hasrul Bin Zakariah, "The Oil Embargo Following the Arab Israel War of October 1973: British Economic Experience and Reaction", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 5, sy. 2 (2011): 98.

destekleyen bazı Avrupa ülkelerine ve ABD'ye bu ülkelerin tutumlarına bir tepki olarak aldığı petrol ambargosu kararı enerji güvenliği açısından önemli bir hadisedir. Arap petrol ambargosu sonrası Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkeler gerçek bir resesyona girerken küresel ekonomi bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.²³ Bu hadise enerji krizleriyle mücadelede büyük ülkelerin ekonomilerinin kırılganlığını ortaya çıkarırken özellikle enerji ithal eden ülkeler için sürekli enerji tedariki sağlamanın ne denli önemli olduğu anlaşılmıştır. Krizle birlikte yeni bir enerji güvenliği konsepti zorunlu hale gelmiştir. 1973 Petrol Krizi, ithalatçı ülkelere mevcut aksaklıklarla mücadelenin toplu ve işbirliğine dayalı bir yöntemle mümkün olabileceğini göstermiştir. Bu açıdan uluslararası işbirliği ve koordinasyon küresel enerji güvenliğinin geliştirilmesi ve korunması için hayata geçirilmiştir. Böylece Kasım 1974 tarihinde Uluslararası Enerji Ajansı (UEA), 1973'teki petrol krizine bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır.²⁴ UEA, ülkelerin güvenli ve sürdürülebilir enerji sağlamasına yardımcı olmak amacıyla analizler yapmakta veriler toplamakta, politika önerilerinde bulunmakta ve karşılaşılan sorunlara etkili çözümler sağlayarak enerji konusundaki küresel işbirliğinin merkezinde yer almaktadır.²⁵ Petrol üreten ülkeler de küresel enerji krizlerine karşı enerji güvenliklerini sağlamak için uygun bölgesel ve uluslararası organizasyonlar kurma yoluna gitmiştir. 1960 yılında, işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulan OPEC buna iyi bir örnektir.²⁶ Bu örneğin de gösterdiği üzere; enerji güvenliğinin bütüncül bir kavram olarak yorumlanması, ilgili devletin ihtiyaçlarına göre farklılık arz etmektedir

Burada önemle belirtilmesi gereken husus; enerji güvenliği konseptinin ortaya çıktığı 1970'lerden bu yana enerji piyasasının yapısında, enerji güvenliğinin doğasında ve bununla ilgili zorluklarda ve jeopolitik ortamda değişiklikler olduğudur.²⁷ 1970'lerde enerji güvenliği kavramı jeostratejik yönle odaklı ele alınmıştır. İthalat bağımlılığı ve ithal tedariklerin kesintiye karşı savunmasızlığını azaltmaya yönelik bir anlayış hâkimdir ve enerji güvenliği Orta Doğu petrol tedarikçilerine yüksek bağımlılık ve arz kesintileri tehdidi üzerinden değerlendirilmiştir. Sonraki yıllarda ise ithalatçılar edilgen bir pozisyondan sıyrılmayı başararak bazı petrol ihraç eden ülkelere yaptırımlar uygulayabileceklerini ve herhangi bir

²³Jianhua ve Yichen, "Energy Politics and Security", 91.

²⁴Konuyla ilgili bkz. International Energy Agency, <https://www.iea.org/about/history> (14.09.2020).

²⁵a.g.e.

²⁶OPEC'in kısa tarihi için bkz. "Brief History" , OPEC , https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (05.12.2020).

²⁷Kamila Proninska, "Energy and security: regional and global dimensions", *SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security*, 215.

enerji krizi durumunda çok taraflı müdahale mekanizmaları oluşturabileceklerini fark etmişlerdir.

2.1. Enerji Güvenliğinin Tanımı

Enerji güvenliği karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Proniska'nın da belirttiği gibi enerji güvenliği; bir yandan ekonomik, jeopolitik, jeolojik, ekolojik ve kurumsal faktörleri bir araya getirmeyi gerektirirken diğer yandan küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel tüketici bazında çoklu referans ve analiz seviyelerine ayrılmaktadır.²⁸ Bu duruma bağlı olarak enerji güvenliğini tanımlama girişimleri ve bunu sağlama kaygısı zorlaşmaktadır. Net bir tanımın yokluğunda da enerji güvenliği birçok farklı politika hedefi için genel bir terim haline gelmiştir.²⁹ Tüm zorluğuna rağmen enerji güvenliği kavramı ile ilgili bir tanım yapılacak olursa öncelikle vurgulanması gereken husus yukarıda da dikkat çekildiği üzere; ülkelerin enerji güvenliklerini tanımlarken ihtiyaçları ve enerji durumlarıyla orantılı bir sistem oluşturmaya çalıştıklarıdır. Buna göre; bir kavram olarak enerji güvenliği; ihtiyaçlara ve koşullara bağlı olarak değişmektedir. Bu açıdan enerji üreten ve enerji tüketen devletler için enerji güvenliği kavram olarak farklı içeriklere sahiptir. Enerji ihraç eden ülkeler, devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturduğu için "talep güvenliğini" sürdürmeye odaklanırlar³⁰ Böylece enerji piyasasından elde edilen gelirlerinin güvenceye alınmasını amaçlarlar. İthalatçı ülkeler ise; ekonomik büyümeyi sağlamak için enerji ihtiyaçlarını yurt dışından kabul edilebilir ve istikrarlı fiyatlarla karşılamaya çalışmaktadırlar.³¹ Yani güvenlik endişelerini ithalat bağımlılığı ve arz kesintisi riskine odaklanmaktadırlar. Buna göre; enerji tüketen ülkelerde, tartışılan öncelikli güvenlik konuları arasında arz çeşitliliği, enerji kaynaklarına erişim gibi hususlar vardır ki bu durum genellikle diğer büyük enerji tüketicileriyle rekabeti gerektirir. Ayrıca istikrarlı petrol fiyatları, acil durumlar için güvenlik marjları ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi de tüketiciler için hayati önemdedir.

Uluslararası Enerji Ajansı ise enerji güvenliğini basitçe şu şekilde tanımlamaktadır: "makul bir maliyetle yeterli enerji arzı".³² Bu şekilde ajans enerji güvenliğini öncelikle istikrarlı petrol ve doğal gaz arzı açısından tanımlasa da bu tanım, gelişmekte olan dünya için

²⁸a.g.e. ,216.

²⁹Christian Winzer, "Conceptualizing Energy Security", *Cambridge Working Paper in Economics 1151* (2011), 1-4.

³⁰Danyel Yergin , "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs* (2006): 71.

³¹Proninska, "Energy and security", 216.

³²Martin J. Pasqualetti, "The Competing Dimensions of Energy Security", *The Routledge Handbook of Energy Security*, ed. Benjamin Sovacool (Routledge, 2011), 278.

enerji güvenliğinin çok boyutlu doğası için yeterli değildir. Nitekim Ajans; yeterli, karşılanabilir ve güvenilir enerji arzı olarak tanımladığı enerji güvenliği yaklaşımına daha sonra çevresellik ve sürdürülebilirlik konularını da eklemiştir.³³ Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi de enerji güvenliğini bu konuyla ilgili literatürde “4A yaklaşımı” olarak bilinen bir yaklaşımla tanımlamaktadır. Buna göre; APEAM, enerji güvenliğini dört ana başlık altında çözümlenmektedir: mevcudiyet (availability), erişilebilirlik (accessibility), ekonomiklik (affordability) ve sosyal kabul edilebilirlik (acceptability).³⁴ Yergin’in de dikkat çektiği üzere; Churchill’dan bu yana enerji güvenliğinin kilit noktası çeşitliliktedir; ancak bu kilit nokta günümüzde de geçerli olmakla birlikte küresel enerji ticaretinin hızlı gelişimini, tedarik zincirindeki hassasiyetleri, terörizmi ve büyük yeni ekonomilerin dünya pazarına entegrasyonunu hesaba katan daha geniş bir yaklaşıma artık ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda Yergin; enerji güvenliğini, bir enerji sisteminin şoklara tepki verme ve kesinti sonrası iyileşmeyi kolaylaştırma esnekliği açısından tanımlamaktadır.³⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi; küreselleşen dünyada enerji güvenliğine dair kaygılar oldukça çeşitlidir. Küresel enerji talebinde artış yaşanmaktadır. Petrol fiyatlarında dalgalanmalar söz konusu olmaktadır. Ulusal ve bölgesel ithalata olan bağımlılık sürerken teknik ve alt yapı sorunları ile birlikte buralara yönelik terörist saldırılar söz konusu olmaktadır. Bu terörist saldırılar yalnızca petrol ve gaz tedarik zincirindeki terminalleri, tankerleri veya uzun mesafeli boru hatları gibi altyapı unsurlarını hedef almakla kalmamış aynı zamanda üretim tesisleri, enerji şebekeleri veya rafineriler gibi tüketici ülkelerdeki kurulumlar da saldırıların hedefi olmuştur.³⁶ Böylece enerji küresel dünyada doğrudan hedef alınan bir unsura dönüşmüştür ve enerji altyapısının fiziksel güvenliği de artık enerji güvenliği konseptinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu saldırılar özellikle küresel petrol arzının ana üretim bölgesi Orta Doğu’da yoğunlaşmaktadır.

Nihayetinde enerji güvenliği ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın ve ne şekilde ele alınırsa alınsın enerji, ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme için hayati bir kaynaktır. Özellikle dünyanın birçok ülkesinin ekonomik olarak hızla büyümesine paralel olarak devletler için esnek bir enerji güvenliği sistemi oluşturmak zorunludur.

³³ Konuyla ilgili Bkz. International Energy Agency, <https://www.iea.org/topics/energy-security>, (14.09.2020).

³⁴ Emre Hatipoğlu, “Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Yazılar Serisi* 44, (2019): 1-2, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/EnerjiGuvenciligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf.

³⁵ Yergin, “Ensuring Energy Security”.

³⁶ Proninska, “Energy and security”, 219.

3. Arap Baharı Sürecinin Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri

1990'ların başında iki kutuplu düzenin sona ermesi, bunun hemen ardından yaşanan Körfez Savaşı, 11 Eylül 2001 ABD'ye yönelik terör saldırıları, 2003 Irak İşgali ve 2011 Arap Baharı ayaklanmaları 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında Orta Doğu'yu etkileyen önemli gelişmelerdir.³⁷ Bu hadiselerin her biri küresel ve bölgesel düzeyde ciddi değişimlere yol açmıştır ve özellikle Arap Baharı süreci bölgeyi etkilemeye ve dönüştürmeye devam etmektedir. 2011'de her ülkede farklı tezahür eden ayaklanmalar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da çok sayıda toplumsal hareketi ve rejim değişikliğini tetiklemiştir.

Aralık 2010'da üniversite mezunu genç bir işportacı olan Mohammed Bouazizi'nin kendini yakması ile Tunus'ta başlayan ve sebepleri ülkeden ülkeye değişen protesto gösterileri kısa sürede Cezayir, Ürdün, Mısır, Yemen'e ve bölgedeki diğer ülkelere sıçramıştır.³⁸ Protestolar ağırlıklı olarak demokrasi eksikliği, insan hakları ihlalleri, yaygın yolsuzluk, işsizlik, aşırı yoksulluk, enflasyon gibi ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlardan kaynaklanmakla beraber protestocuların talepleri değişiklik arz etmiştir.³⁹ Buna göre; bazı ülkelerde protestolar rejimin yerinden edilmesini hedeflerken, bazılarında gösteriler yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılmıştır. Bu doğrultuda yönetici seçkinlerin protestoculara tepkileri de yukarıdan aşağıya reformlar yapmaktan, baskı ve silahlı şiddetle karşılık vermeye varacak kadar farklılık arz etmiştir.⁴⁰ Nitekim Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi yerlerde göstericiler 2012 itibariyle otoriter yöneticileri yerlerinden ederek buradaki hükümetleri devirmeyi başarsa da Suriye'de Mart 2011'de başlayan öncesinde reform ardından Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın görevden alınmasını talep eden protestolar amacına ulaşamamıştır. Ülkede Esad rejimine muhalif güçlerle Esad yanlıları arasındaki şiddetli çatışma kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüş olmasına karşın bu çalışmanın kaleme alındığı tarihlerde Esad ve Baas rejiminin Suriye'deki iktidarı sona ermemiştir.

Öte yandan Suudi Arabistan gibi enerji ihraç eden ülkeler değişim taleplerini bastırmakta şu ana kadar başarılı olmuşlardır.⁴¹ Ortaya çıktığı 2011'de bölgeyi sosyal,

³⁷ Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve "Arap Baharı"", *Ortadoğu Analiz* 5, sy. 53 (2013).

³⁸ Lars Berger vd., "The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference", *Academic Peace Orchestra Middle East – Policy Brief* 9, sy. 10 (2012): 1.

³⁹ Maya Bhardwaj, "Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War", *Washington University in St. Louis International Review* (2012), 77.

⁴⁰ Berger vd., "The Arab Spring Its Impact", 1.

⁴¹ Talal Al-Matter, "Saudi Arabia and The Arab Spring: Five Years of Influence and Action", *Third Asia Pacific Conference on Advanced Research* (Melbourne, 2016), 454.

ekonomik ve siyasal açıdan olumlu anlamda değiştirmesi beklenen ve bu nedenle Arap Baharı olarak adlandırılan süreç şu ana kadar bölgede beklenen dönüşümü sağlayamamıştır. Hatta süreç sosyal, ekonomik ve siyasal etkileri ile bölgeyi ciddi bir jeopolitik istikrarsızlığa sürüklemiştir.⁴²

Olumlu ve olumsuz etkileriyle birlikte Arap Baharı; Kuzey Afrika, Arap dünyası ile bölgesel ve küresel sistem üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri olan bir süreçtir. Arap Baharı'nın etkilediği alanlardan biri de Kuzey Afrika ve Arap ülkelerindeki petrol ve gaz endüstrisidir. Birçok Arap ülkesinde petrol ve gaz endüstrisi baskın sektördür ve petrol/gaz ihracatından elde edilen gelirler, üretici Arap ülkelerinin milli gelirinde en büyük payı sağlamaktadır.⁴³ Bu nedenle birçok petrol zengini Arap ülkesi “rantiye devlet” (rentier state) olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴ Zira petrol ihracatından elde edilen gelirlerle, Arap petrol devletleri dış rantlara bağımlı hale gelmiştir. Petrol gelirleri, bütçe gelirlerinin % 90'ından fazlasına, ihracatın ise % 95'ine tekabül etmektedir.⁴⁵ Petrol gelirleri (rant) doğrudan devlete veya hükümete tahakkuk etmektedir ki devletin rolü ve doğası bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir.⁴⁶

Bahgat'ın da belirttiği gibi; Arap Baharı'nın etkilediği bölgedeki tüm ekonomiler farklı şekillerde ve farklı derecelerde de olsa petrolden beslenmektedir ve bunun ötesinde

⁴²Süreç içinde bölgede özellikle her türlü radikalizm yükselmiştir. Aşırılık yanlısı gruplar etnik, mezhepsel ve toplumsal bölünmeleri tetiklemiştir. Güvenlik açısından da Ortadoğu sürekli huzursuzlukların, isyanların, kanunsuzluğun, iç çatışma ve iç savaşların yükseldiği bir bölge haline gelmiştir. Mısır'da darbe yoluyla General Sisi'nin iktidara gelişinde olduğu gibi askeri cuntalar yeniden yönetimi ele geçirmiştir. Bölge toplumları eskiye oranla daha fazla militarize olurken paramiliter gruplar, gerillalar güçlerini artırmıştır. İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bölgesel; ABD, Rusya gibi küresel güçler iç savaşla boğuşan ülkelerde paralı askerler, teröristler ve devlet-dışı aktörlerle vekâlet savaşları yürüterek bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır. Bkz. Marwan Bishara, “Beware of the looming chaos in the Middle East”, *Aljazeera*, 2020, <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/8/3/beware-of-the-looming-chaos-in-the-middle-east/>, (03.12. 2020).

⁴³Gawdat Bahgat, “The impact of the Arab spring on the oil and gas industry in North Africa – a preliminary assessment”, *The Journal of North African Studies* 17, sy. 3 (2012): 503.

⁴⁴Modern anlamda “rantiye devlet” kavramı ilk olarak Hüseyin Mahdavy tarafından İran ekonomisinin analizinde kullanılmıştır. Mahdavy, rantçı devletleri, düzenli olarak önemli miktarlarda dış rantlara bağımlı olan ülkeler olarak tanımlamıştır. Bkz. Hossein Mahdavy, “Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States : the Case of Iran”, *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M. A. Cook, 1 ed. (London: Routledge, 1970), 428–467. Beblawi'ye göre; “1970'lerde yeni petrol devletlerinin ortaya çıkışı ve dünya ticaret ve finansının ön saflarına yükselmeleri, rantçi ekonomileri kavramını yeniden gündeme getirmiştir. Kısa sürede eşi benzeri görülmemiş büyüklükte beklenmedik bir zenginlik, kazanılmamış gelir fikrini, dolayısıyla rantçi ekonomileri nitelmesini yeniden canlandırmıştır. Petrolün devletin rolü ve genel olarak ekonomik davranış üzerindeki etkisi, yetmişli yıllarda Arap dünyasında derinden hissedilmiştir. Bu sebeple rantçi devlet kavramı, Arap bölgesindeki petrol ekonomilerinin önemini karakterize edecek biçimde kullanılmıştır”. Bkz. Hazem Beblawi, “The Rentier State in the Arab World”, *Arab Studies Quarterly* 9, sy. 4 (1987): 383–398.

⁴⁵a.g.e., 386

⁴⁶a.g.e., 386.

küresel ekonomi büyük ölçüde Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan gelen petrol ve gaz arzına yüksek oranda ihtiyaç duymaktadır.⁴⁷ Bu nedenle bölgedeki istikrar hem bölgesel hem de küresel ekonomik refah için çok önemli hale gelmektedir.

3.1. Libya İç Savaşının Libya ve Küresel Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri

Bir liderin karşılık verdiği ilk ve uluslararası toplumun askeri müdahalede bulunduğu tek Arap Baharı ayaklanması olan Libya İsyanı, Şubat 2011'de insan hakları ihlallerine, sosyal programların kötü yönetimine ve siyasi yolsuzluğa yönelik olarak Bingazi kentinde protestolar şeklinde başlamıştır.⁴⁸ Protestolar kısa sürede 42 yıllık Muammer Kaddafi yönetiminin sona ermesine yönelik kitlesel ayaklanmalara dönüşürken ülke çapında direnişi güçlendirmek için 27 Şubat'ta Kaddafi karşıtı güçlerden oluşan bir koalisyon organı olan Ulusal Geçiş Konseyi kurulmuştur.⁴⁹ Bu güçlerle Kaddafi yanlısı milisler arasındaki çatışmalar 20 Ekim 2011'de Kaddafi'nin ölümü ve Ulusal Geçiş Konseyi'nin zaferi ile sonuçlansa da bu zafer günümüze kadar ülkede süren iç savaşın da başlangıcı olmuştur. Libya'ya yönelik uluslararası toplumun müdahalesi sadece askeri alanla sınırlı kalmıştır ve sonrasında ülkedeki istikrar ve düzen yeniden tesis edilememiştir. Muhalif gruplar arasında bölünmeler ve çekişmelerle ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir.⁵⁰

Öte yandan Libya'da yaşanan iç savaş enerji arz güvenliği açısından da kaygıları artırmıştır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün bir üyesi olan Libya, Afrika'nın kanıtlanmış en büyük ham petrol rezervlerine sahip ülkesidir.⁵¹ Bahgat'ın da vurguladığı gibi; Libya petrolünün üretim maliyetleri dünyadaki en düşükler arasındadır ve Libya yüksek kaliteli, düşük sülfürlü "tatlı" ham petrol üretmektedir. Ayrıca Libya'nın Avrupa'ya yakınlığı, büyük ve büyüyen bir pazara ulaşım kolaylığı ve maliyetler açısından bu ülkeye önemli bir avantaj sağlamaktadır.⁵² Bu nedenle Amerikan ve Avrupalı petrol şirketleri Libya'da petrol arama ve üretimiyle yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Bu süreçte Libya'nın önde gelen alıcıları İtalya, Almanya ve Fransa olmuştur. Bu haliyle Avrupa'ya stratejik olarak önemli bir petrol ve doğal

⁴⁷Bahgat, "The impact of the Arab Spring", 503.

⁴⁸"Libya Today: From Arab Spring to failed state", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>.

⁴⁹Giuseppe Nesi, "Recognition of the Libyan National Transitional Council: When, How and Why", *Symposium: the Libyan Crisis and International Law*, 45.

⁵⁰Matteo Ilardo, Conflict Analysis: "The Second Libyan Civil War –and how to avoid a third one", *Austria Institute Für Europa-Und Sicherheitspolitik*, Fokus 9 (2019), 1

⁵¹"Country Analysis Brief: Libya", *U.S. Energy Information Administration* (2015), <https://www.eia.gov/international/analysis/country/LIBYA>, (09.09.2020).

⁵²Bahgat, "The impact of the Arab Spring", 509.

gaz tedarikçisi olan Libya; 2010 yılında günde 1,65 milyon varil ham petrol ve 594 milyar küp doğal gaz üretmiştir.⁵³ 2014 yılında ise Libya ham petrol ihracatının yaklaşık % 84'ünü Avrupa'ya gerçekleştirmiştir.⁵⁴ Bu oranlar, devlet gelirinin % 96'sını ve Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla'nın % 65'ini oluşturmaktadır.⁵⁵ Libya'nın petrol ve doğalgazdan elde ettiği bu gelir nakit rezervleri biriktirmesine ve borçsuz bir ekonomi yürütmesine izin vermiştir. Ne var ki bu durum Libya'da 2011 isyanı sonrasında değişmiştir. Petrol üretimi düşmüş ve ihracat durmuştur. Olaylardan sonra petrol üretiminde görülen bu düşüş dünya petrol fiyatlarına olumsuz yansımıştır.

Libya'da siyasi istikrarsızlığın ve şiddet ortamının yarattığı güvensizliğin enerji sektörünü ve arzını ne şekilde etkilediği, 1951'deki bağımsızlıktan bu yana Libya siyasetinin gelişimi dikkate alınarak analiz edildiğinde daha net anlaşılmaktadır.⁵⁶ Libya bağımsızlığını kazandığı 1951'den 1969'a kadar monarşi ile yönetilmiştir. 1969'da Kaddafi'yi iktidara taşıyan bir darbe yapılmış ve ülke 42 yıl boyunca Kaddafi tarafından "cemahiriyye"⁵⁷ diye bilinen bir siyasi sistemle yönetilmiştir. Bu sistem 2011'de Kaddafi'nin bir devrimle ortandan kaldırılmasıyla son bulmuştur.

Libya'da petrol ise ilk olarak 1950'lerin sonlarında keşfedilmiştir ve özellikle Sirte Havzasından petrol üretimi başlamıştır.⁵⁸ 1960'ların sonunda Libya, dünyanın en büyük ham petrol üreticilerinden ve ihracatçılarından biri haline gelmiştir. Libya'nın petrol endüstrisi ve altyapısı, seyrek nüfuslu iç kısımlarda yer alan kilit petrol yatakları ve Sirte Körfezi kıyısındaki terminalleri ve rafinerileri ihraç etmek için kuzeyde ve daha sonra Zavia'ya ve Tobruk'a uzanan boru hatlarıyla hızla gelişmiştir.⁵⁹

Kaddafi döneminde Libya petrolü jeolojik faktörlerden çok siyasi gelişmelerden etkilenmiştir. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler Kaddafi'nin ideolojik politikalarından dolayı Libya'yı terörü destekleyen ülke olarak değerlendirmiş ve bu yönde Libya'ya

⁵³ "The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth", *Crisis Group Middle East and North Africa Report No:165*, (2015), 2.

⁵⁴ "Country Analysis Brief: Libya", 7.

⁵⁵ "The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth", 2.

⁵⁶ Richard Barltrop, "Oil and Gas in a New Libyan Era: Conflict and Continuity", *Oxford Institute for Energy Studies* (2019), 8.

⁵⁷ Kaddafi'nin "Yeşil Kitap" ta açıkladığı ve 1977 yılında ilan ettiği bu politik felsefesi kitlelerin yönetimi anlamına gelmektedir. Libya'nın yerel Halk Devrim Konseyleri tarafından yönetilen bir halk demokrasisi olması gerektiğini öne süren Kaddafi bu felsefesinde İslami ideallerle, sosyalizm ve Arap milliyetçiliğini harmanlamıştır.

⁵⁸ Bahgat, "The impact of the Arab Spring", 509.

⁵⁹ Barltrop, "Oil and Gas in a New Libyan Era", 9.

yapırımlar uygulamıştır.⁶⁰1969 sonrası Kaddafi yönetiminin Libya'daki ABD ve Amerikan petrol şirketlerine yönelik tutumu üzerine Amerikan petrol şirketleri ülkeden tamamen çekilerek 1980'lerin ortasında tüm faaliyetlerini durdurmuştur. 1990'lı yıllarda da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Libya'ya kapsamlı uluslararası yapıtımlar uygulanmıştır. Büyük Batılı petrol şirketlerinin Libya'da petrol ve gaza yapıtımları bu ülkeye yönelik BM ve ABD yapıtımlarının kaldırıldığı 2000'li yılların başlarında hız kazanmıştır. 2011'e kadar, Libya'da faaliyet gösteren veya bir lisansa sahip yabancı petrol şirketleri arasında BP, Chevron, CNPC, Eni, Marathon, Occidental, OMV, Repsol, Shell, Statoil, Total ve Wintershall gibi firmalar vardır. Barltrop'un da belirttiği gibi;2000'li yıllarda sektördeki görelî istikrarın en büyük göstergelerinden biri de yabancı şirketler tarafından yapılan yatırım, arama ve üretim artışları ve bu doğrultuda Libya'nın toplam petrol ve gaz üretimindeki yükseliştir.⁶¹ 2002 ve 2007 arasında, petrol üretimi günlük 1,4 milyon varilden 1,8 milyon varile yükselmiştir.

Ne var ki 2011 yılı boyunca ve sonrası dönemde ülkedeki silahlı çatışma ve şiddetin yarattığı güvensizlik petrol ve gaz faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu tarihlerde küresel enerji pazarından günde 1 milyon varil ham petrol azalırken bu arz kesintileri ham petrol fiyatını da etkilemiştir. Temmuz ayı sonundan ağustos ayı sonuna kadar Libya'da ham petrol arz kesintileri iki kattan fazla artmıştır ve ham petrol fiyatı varil başına 9 dolardan fazla yükselmiştir.⁶² Yukarıda da belirtildiği gibi; Libya petrolü düşük kükürt oranına sahip ve bu sayede daha az maliyetli ve yüksek kar marjlı olduğu için bu petrol küresel petrol arzı içerisinde önemlidir ve doğal olarak Libya'daki bir istikrarsızlık küresel enerji güvenliğine yansımaktadır.

Öte yandan Libya'daki petrol ve doğal gaz üretim tesislerinin neredeyse tümü kara bölgelerinde üretim yapmaktadır. Bu sebeple bölgesel siyasi istikrarsızlıklardan doğrudan etkilenmektedir. Bu açıdan 2011 yazında gerçekleşen, Kaddafi rejimini sona erdiren süreç sonrasında petrol üretimi sıfır noktasına kadar düşmüş olsa da durum çabuk toparlanmış ve

⁶⁰ Saskia Van Genugten, *Libya in Western Foreign Policy 1911-2011* (Palgrave macmillan, 2016), 126. Ayrıca Bkz. Richard Nephew, "Libya: Sanctions Removal Done Righ? A Review of the Libyan Sancitons Experience 1980-2006", Colombia/SIPA Center on Global Energy Policy (2018), 1-26.

⁶¹ Barltrop, "Oil and Gas in a New Libyan Era", 12.

⁶² "Libyan crude oil production level sinfluence international crude oil markets", U.S. Energy Infarmation Administration, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=13951#>, (06.09.2020).

günlük üretim 1,4 milyon varile çıkmıştır.⁶³ 2011 yılının ağustos ayında Kaddafi'nin yenilgisini izleyen aylarda petrol endüstrisi, üretimin yeniden başlaması ve şirketlerin hasarlı altyapıyı onarmasıyla hızlı bir toparlanma yaşamış ve petrol üretiminde Ocak 2012'de günde 1,1 milyon varillik bir toparlanma olmuştur. 2012 boyunca ortalama çıktı günlük yaklaşık 1,5 milyon varil civarındadır.

2012'nin sonlarında ise protestolar ve yönetim anlaşmazlıkları üretimi etkilemeye başlamış ve Temmuz 2013 itibariyle petrol ve gaz tesisleri sık sık kapanmalarla karşı karşıya kalmıştır.⁶⁴ Ham petrol ihracatı, Nisan 2013'te günlük 1,4 milyon varil iken, Nisan 2014'te günlük 200,000 varilin biraz üzerinde seyretmiştir. Aynı şekilde üretim 2014-2016 yılları arasında da günlük ortalama 200.000 varil ile 500.000 varil gibi düşük bir seviyede kalmıştır.⁶⁵

Petrol sahalarının güvenliğini sağlamak için 2005 yılında kurulan Petrol Tesisleri Muhafızları'nda (PTM) yaşanan parçalanma ve Ulusal Petrol Şirketi'nin daha önce finanse ettiği PTM üzerindeki kontrolünü kaybetmesi de önemli bir gelişmedir. 2013 yılının ortalarına doğru PTM'nin birlikleri, Brega, Ras Lanuf, Sidra, Zueitina ve Sirte Körfezi'ndeki petrol ihracat terminallerini ve Tobruk'taki terminali ablukaya alması buraların kapatılmasına yol açmıştır.⁶⁶ Bu gelişme sonrası, UPŞ, Sirte Körfezi'ndeki tüm ihracat terminallerinde mücbir sebep ilan etmiştir. Eylül 2013'te UPŞ, doğu Libya'daki güçlerin, İbrahim Jadhran liderliğindeki PTM'nin birliklerinden Sirte Körfezi terminallerini ele geçirmesinin ardından, mücbir sebepleri kaldırmıştır. Bu hadiseler "petrol hilalinin"⁶⁷ kontrolü için süren rekabeti hızlandırmıştır. Takip eden dönem boyunca Sirte Körfezi petrol terminalleri Libya'da silahlı çatışma ve güvensizliğin yaşandığı bölge haline gelmiştir. Konuyla ilgili hazırlanan bir raporda da belirtildiği gibi; sağlam bir devlet yapısının ve etkili silahlı kuvvetlerin veya polis gücünün yokluğunda, yaklaşık 10.000 km'lik petrol ve gaz boru hatları ve düzinelerce üretim,

⁶³ Libya'da Petrol Savaşı", Aljazeera Turk, <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/libyada-petrol-savasi>, (27.04.2015).

⁶⁴ "The Prize: Fighting for Libya's Energy Wealth", 2-3.

⁶⁵ "Country Analysis Brief: Libya".

⁶⁶ İsyancı lider Jidran, o tarihlerde ele geçirdiği Libya'nın en önemli üç petrol terminalinde günlük 600000 varillik ihracat kapasitesini kontrol etmiştir ki bu rakam Libya'nın toplam kapasitesinin neredeyse yarısına tekabül etmektedir. Bkz. Matthew M. Reed, "Federalism and Libya's Oil", Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2014/02/03/federalism-and-libyas-oil/>, (06.09.2020).

⁶⁷ "Petrol Hilali" diye adlandırılan bölge; Sidre, Briga, Zuveytina, RasLanuf gibi Libya'nın en büyük petrol ve doğal gaz tesislerinin yer aldığı bölge için kullanılan bir ifadedir. Bu bölge; Libya'nın doğusunda Akdeniz sahil şeridinde yer alan Sidre'den Bingazi'ye kadar uzanmaktadır ve 350 km lik bir alanı kapsamaktadır.

işleme ve ihracat tesisi saldırılara maruz kalmış ve faaliyeti durdurulmuştur.⁶⁸ Bu süreçte yalnızca batıdaki açık deniz tesisleri uzun süreli kesinti yaşamamıştır. Bu durum petrol endüstrisini etkileyerek özellikle 2014-2017’de üretimde dalgalanmaya neden olmuştur.

Petrol üretimindeki kırılganlığı etkileyen bir diğer unsur da bu tür kaynakların coğrafi dağılımıdır. Libya’da hidrokarbon üretiminin üçte ikisi doğudan, dördte biri güneybatıdan ve geri kalanı Tripoli ile Tunus sınırı arasındaki açık deniz tesislerinden gelmektedir ve altı ihracat terminalinden beşi ile beş rafineriden dördü de doğudadır. Bu sebeple doğu terminallerinin kapanması, ulusal üretimi anında etkilemiştir.⁶⁹ Kapatma olaylarının çoğu, petrol gelirinden daha fazla pay almak isteyen gruplar tarafından tetiklenmiştir. Bununla beraber 2012-2014 boyunca gerçekleştirilen silahlı saldırılar ve pusular da dâhil olmak üzere artan sayıda olay yabancı ve uluslararası kuruluşları da tehdit etmiştir. Bu dönemde militan silahlı grupların çoğalması her ne kadar 2011 yılında faaliyetlerini büyük ölçüde askıya almış olsalar da yabancı şirketler de dâhil olmak üzere petrol şirketleri için de riskleri artırmıştır.⁷⁰ Bu gibi nedenlerle bu tarz kuruluşlar güvenlik risklerini asgari düzeye indirmek amacıyla faaliyetlerini ve yabancı personelin varlığını azaltmayı tercih etmiştir.

Nihayetinde Kaddafi’nin devrilmesinden sonra oluşan istikrarsızlık Libya’nın genel bir özelliğine dönüşmüştür. Mevcut güvenliksiz ve istikrarsız durum kaçınılmaz olarak petrol üretim ve yatırımını da etkilemektedir. Bu durum ulusal hükümet üzerindeki sürtüşme çözülmediği ve Libya istikrara kavuşmadığı sürece devam edecek gözükmektedir ve Libya sıklıkla yaşanan kesintiler nedeniyle güvenilir bir petrol tedarikçisine dönüşme riskiyle karşı karşıyadır.

3.2. Suriye İç Savaşı’nın Suriye ve Küresel Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri

2011’den bu yana devam eden Arap Baharı’nın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan biri de bölgede meşruiyetini kaybetmiş rejimlerin varlıklarını sürdürmek konusunda ısrar ederek halkları üzerinde şiddet uygulamaları ve bunlara karşı mücadele veren muhalif grupların Suriye ve Yemen’de olduğu gibi belli yerlerde silaha sarılmalarıdır. Yerleşik yönetim ve muhalifler arasındaki çatışmaların iç savaşa dönüştüğü yerlerden biri de Suriye’dir. BM Mülteci Ajansı’nın verilerine göre; Suriye’de ilk gösterilerin başladığı 2011’den bu yana binlerce can kaybı yaşanmıştır ve 11 milyon Suriyeli insani yardıma muhtaç

⁶⁸ “The Prize: Fighting for Libya’s Energy Wealth”, 4.

⁶⁹ a.g.e. , 3.

⁷⁰ Barltrop, “Oil and Gas in a New Libyan Era”.

olmuştur. Komşu ülkelerde 6,6 milyon ve ülke içinde yerinden edilmiş 6,1 milyon mülteci de dâhil olmak üzere, ülke nüfusunun yarısından fazlası evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁷¹

Ülkedeki iktidar ve muhalifler arasındaki çatışmadan bölge ülkeleri derinden etkilenirken çatışma ortamı radikal eğilimli terör örgütlerinin de bölgedeki etkisini artırmıştır. ABD, Rusya gibi küresel; İran, Suudi Arabistan, BAE gibi bölgesel devletlerin bu terör örgütlerini ve diğer silahlı grupları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları da bölgedeki çatışma ortamını sürekli kılarak bölgenin her anlamda istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum enerji arz güvenliğini de olumsuz etkilemektedir.

Amerikan Enerji Enformasyon İdaresi'nin Suriye ile ilgili raporunda; 1 Ocak 2015 itibarıyla Suriye'nin kanıtlanmış petrol rezervlerinin 2,5 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Suriye'nin petrol üretimi, 2008 ila 2010 yılları arasında ortalama günlük 400 bin varilin üzerindedir.⁷² Bu haliyle Suriye; Irak hariç diğer komşularının sahip olduğu toplamdan daha büyük bir rezerve sahiptir. Bu rezervler Suriye'yi Doğu Akdeniz'in önde gelen petrol ve doğal gaz üreticisi konumuna taşırken ülkenin bu pozisyonu 2011 baharında başlayan iç çatışmalar nedeniyle sarsılmıştır. Bu süreçte üretim günlük 25 bin varil seviyesine kadar gerilemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve diğer ülkeler, neredeyse tüm uluslararası petrol şirketleri ve ulusal petrol şirketleri Suriye'deki faaliyetlerini durdurmuştur.⁷³ Ülkede yaşanan çatışmalarda petrol ve doğal gaz boru hatları ve elektrik iletim ağları dâhil olmak üzere enerji altyapısı büyük hasar görmüştür. Yine yukarıda bahsi geçen rapora göre; her gün yüzlerce varil ham petrolün çalındığı ve komşu ülkelere gönderildiği petrol hırsızlığı da bir sorundur. Böyle bir ortamda Suriye'nin ham petrol üretimi ve ihracatı neredeyse sıfıra düşmüştür ve ülke ciddi bir arz sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştır.

Ayrıca ABD ve AB tarafından uygulanan yaptırımlar da Suriye'nin petrol ve doğal gaz üretimini etkilemiştir. Yaptırımlardan önce, ABD'nin Suriye'nin enerji sektörüyle çok büyük bir ilgisi olmasa da Avrupa rafinerileri Suriye petrolünün hedef pazarıydı. Suriye'nin ham petrol ihracatının tahmini % 95'i Avrupa ülkelerine idi ve Avrupa bu ülkenin en büyük yabancı yatırımcılarını oluşturmaktaydı.⁷⁴ Royal Dutch, Shell ve Total, üretim tarafında

⁷¹ "About the Crises in Syria", *USA for UNHCR The UN Refugee Agency*, <https://www.unrefugees.org/emergencies/syria/>, (12.02.2021).

⁷² "Country Analysis Brief: Syria", *U.S. Energy Information Administration*, 4, <http://file:///C:/Users/user/Desktop/energy/syria.pdf>, (07.12. 2020).

⁷³a.g.e.

⁷⁴Anna Fifield vd, "US oils anctions send strong signal to Syria", 2011, <https://www.ft.com/content/c3891230-c9b5-11e0-b88b-00144feabdc0>, (03.12. 2020).

Avrupalı büyük oyuncular. Suriye'nin ihraç ettiği günde 148.000 varil ham petrolün çoğu Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'daki şirketler tarafından rafine edilmek üzere Avrupa'ya gitmekteydi.⁷⁵ Bu nedenle Suriye'nin enerji sektörüne uygulanan kapsamlı yaptırımlarla gelirinin üçte birini petrol ihracatından elde eden Esad rejiminin izole edilmesi amaçlanırken uygulanan yaptırımlar petrol ihracat gelirlerini azaltmış ve petrol ürünlerinin ithalatını da zorlaştırmıştır.

Ülkenin petrol ihraç edememesi enerji sektöründen elde edilen devlet gelirlerinin de düşmesine yol açmıştır. 2011 öncesi günde yaklaşık 400 bin varil petrol ve 316 milyon metreküp doğal gaz üretilmekte iken bu üretimden elde edilen kazanç hükümet gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktaydı.⁷⁶ İç savaş boyunca Esad rejiminin en yakın destekçisi olan İran bu süreçte devreye girerek rejimi ayakta tutmaya yardımcı olmuştur. İran, 2013'ten 2018'in sonuna kadar, ertelenmiş ödemelerle Suriye rejimine deniz yoluyla ayda ortalama 2 milyon varil ham petrol sevk ederek ülkenin ham petrol ihtiyacının çoğunu karşılamıştır.⁷⁷ Bu durum, ABD yönetiminin Kasım 2018'de İran'ın petrol ihracatına yeniden yaptırımlar getirmesi ve üçüncü ülkelerin, Suriye rejimine petrol sevkiyatını engellemeye başlamasından olumsuz etkilenmektedir.

Öte yandan Suriye'nin mevcut petrol yataklarının çoğu, doğuda Irak sınırına yakın veya ülkenin merkezinde, Humus şehrinin doğusunda yer almaktadır. Suriye'nin en büyük sahası Ömer'in de yer aldığı Deyrizor bölgesi de dâhil olmak üzere ülkenin en büyük üretim sahaları önce 2019 yılında askeri açıdan ortadan kaldırılan DEAŞ ardından da Türkiye'de faaliyet gösteren PKK ile bağlantılı PYD/YPG/SDG gibi terör örgütlerinin eline geçmiştir.⁷⁸ Bu sahaların kontrolünün yasadışı güçlerin elinde bulunması enerji arz güvenliği açısından kaygı vericidir. Petrol kaynaklarına yakınlığı ve enerji kaynaklarına sahip olma çabası bu terör örgütlerini finansal açıdan güçlendirirken bu örgütler diğer örgütlerden daha etkin ve güçlü bir pozisyon elde etmektedirler. Uluslararası Enerji Ajansı baş ekonomisti Birol, Kasım 2014'te Financial Times'a verdiği bir demeçte; "İŞİD'in fiyatlardan, tedarikten, talepten ve ekonomik büyümeden sonra yeni bir parametre olarak petrol pazarlarına eklendiğini" dile

⁷⁵a.g.e.

⁷⁶ "Country Analysis Brief: Syria", U.S. Energy Information Administration, 1, file:///C:/Users/user/Desktop/Z.D.%20C3%87ALI%C5%9EMALARI/ENERJ%C4%B0%C4%B0/energy/syria.pdf, (15.02. 2021).

⁷⁷ Karam Shaar, "The Syrian Oil Crises Causes Possible Responses, and Implications", *Middle East Institute Policy Paper 2019*.

⁷⁸ Syrian Democratic Forces Breach US and European Sanctions and the Support the Syrian Regime with Oil and Gas", *Syrian Network For Human Rights Report 2019*, 8-13.

getirmiştir.⁷⁹ Birol, 2014'te Irak'ta petrol üretiminin %10 azaldığına dikkati çekerek bu ülkedeki güvenlik kaygılarının yetersiz yatırım anlamına geleceğini belirtmiştir. DEAŞ'ın petrol gelirleriyle alakalı olarak Aljazeera'nın internet sitesinde DEAŞ'ın askeri olarak ortadan kaldırılmadığı tarihlerde "İŞİD Petrol A.Ş." başlığıyla yayınlanan bir haberde ise DEAŞ'ın Suriye ve Irak'ta günlük 350 bin varil üretim kapasitesine sahip petrol yataklarını elinde tuttuğu ve gelirinin büyük bir bölümünü buradan sağladığı belirtilmiştir.⁸⁰ O tarihlerde ülkenin en büyük petrol sahalarının bulunduğu Deyr-ez Zor, Rakka ve Haseki'nin bir bölümü DEAŞ'ın elindeydi. Bununla birlikte DEAŞ'ın petrolden kendini finanse edecek derecede elde ettiği gelir petrol piyasası için önemsiz bir miktar olsa da bu durum bölgesel olarak sınırlar ötesi ve yasadışı üretimi canlandırması açısından bir risk teşkil etmekteydi.

Ne var ki DEAŞ'a bir terör örgütü olduğu gerekçesiyle başta ABD olmak üzere Batılı devletlerce gösterilen kararlı tavır aynı bölgede faaliyette bulunan bir diğer terör yapılanması PYD/YPG/SDG için gösterilmemektedir. Türkiye'deki PKK terör örgütü ile bağlantılı bu terör örgütü ABD ve Fransa gibi Avrupalı devletlerce DEAŞ'a karşı mücadelede kullanılmıştır. Bu örgüte ABD tarafından askeri ve finansal destek verilmiştir. ABD'nin PYD/YPG/SDG'ye desteği 2014 yılının Eylül ayında DEAŞ'ın Suriye'nin Kobani bölgesini ele geçirmesiyle başlamıştır.⁸¹ Ekim 2019'da Washington Post gazetesinde Amanda Sloat imzasıyla yayımlanan makalede ifade edildiği gibi; Barack Obama yönetimi altında başlayan PYD/YPG/SDG'ye DEAŞ ile savaşmak için yardım etme politikası 2014'te başladığından beri bir saatli bomba niteliğindedir.⁸² Zira ABD'nin DEAŞ'ı PYD/YPG/SDG ile yok etme taktiği karmaşıklıklar taşımakta ve stratejik bir çelişki içermektedir. Çünkü hem yarım yüzyıldan fazla bir süredir NATO üyesi hem de ABD'nin stratejik müttefiki olan Türkiye, uzun süredir mücadele ettiği PKK terör örgütüyle doğrudan bağlantılı bu terör örgütüne verilen desteği kesinlikle kabul etmemektedir. Buna karşın, ABD'li yetkililer PYD/YPG/SDG'yi terör örgütü olarak görmemektedir. Amerikan yönetiminin bu yöndeki bakış açısını en net

⁷⁹ "Petrol Fiyatlarında Yeni Parametre İŞİD", BBC Türkçe Servisi, (2014), http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/11/141127_ft_isid_irak_petrol, (10.05.2015).

⁸⁰ Ece Göksedef ve Melis Kobal, "İŞİD A.Ş.", AljazeeraTurk internet sitesi, <http://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/isid-petrol>, (27.04.2015).

⁸¹ Eric Schmitt, "Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS", (2016), <https://www.nytimes.com/2016/09/22/world/middleeast/obama-syria-kurds-isis-turkey-military-commandos.html>, (17.02.2021); "Obama orders US special forces to 'assist' fight against Isis in Syria", The Guardian (2015), <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/30/syria-us-deployment-troops-obama-special-operations>, (17.02.2021).

⁸² Amanda Sloat, "The U.S. played down Turkey's concerns about Syrian Kurdish forces. That couldn't last", (2019), <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/09/us-downplayed-turkeys-concerns-about-syrian-kurdish-fighters-that-couldnt-last/>, (17.02.2021).

yansıtan açıklama dönemin Dışişleri Sözcüsü Maria Harf'tan gelmiştir. Harf, 17 Ekim 2014 tarihli basın brifinginde PYD/YPG/SDG'yi terör örgütü olarak görmediklerini açıklamıştır.⁸³ 2017 yılında ise bir başka üst düzey Amerikalı yetkili Orgeneral Raymond Thomas, Türkiye'nin YPG'yi bir terör örgütü olarak görmesinin önüne geçmek adına "isim değişikliği" yapılmasını istediklerini ve bu doğrultuda örgütün isim değişikliğine gittiğini açıklamıştır.⁸⁴ ABD yönetiminin PYD/YPG/SDG'yi PKK terör örgütünden soyutlama ve legalleştirme çaba ve söylemlerine karşın 15 Ocak 2021 tarihinde ABD Adalet Bakanlığı PYD/YPG/SDG'nin PKK ile bağlantısına dair bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre, 10 Ocak 2021 tarihinde ABD'nin Florida eyaletinde meclis binasına yapılan saldırılara karışan Daniel Baker adlı YPG'li bir kişinin gözaltına alındığı duyurulmuş ve kararda YPG için "terör örgütü PKK'nın alt kolu" ifadesini kullanılmıştır.⁸⁵ Böylece iki örgüt arasındaki bağ federal düzeyde kayıt altına alınmıştır.

Öte yandan bu örgüt ABD'den aldığı çok sayıda silah, eğitim ve danışmanlık desteği ile Fırat'ın doğusunda kontrol ettiği alanı genişletirken 2018 sonunda Suriye'nin dörtte birini kontrol eden bir konuma gelmiştir.⁸⁶ Ayrıca 2019'da Suriye İnsan Hakları Ağı'nın (SNHR) yayımladığı bir rapora göre; terör örgütü PYD/YPG/SDG; Suriye'nin kuzeydoğusunda ülkenin en zengin petrol yatakları Deyrizor, Haseke ve Rakka'da hâkimiyet kurmaktadır. Buradaki 20 petrol kuyusundan 11'ini kontrol eden terör örgütü petrol ve doğal gaz üretiminin %80'ini denetiminde tutmaktadır ve bu alandan elde edilen gelirin mali kayıtları da söz konusu değildir.⁸⁷ SNHR'nin raporuna göre; örgüt ham petrolün varilini 30 Amerikan dolarına satmakta, günlük 420 bin dolar, aylık 12,6 milyon dolar ve yıllık da 378 milyon dolar kazanmaktadır ki bu gelire doğalgaz geliri dâhil değildir.⁸⁸ Bu rakamlar, enerji kaynaklarının terör örgütlerince ele geçirildiğinde bir finansman kaynağı olarak ne denli etkin bir şekilde kullanılabileceğini ve terör örgütlerini etkili bir güç haline getireceğini göstermektedir. PYD/YPG/SDG'yi DEAŞ'tan ayıran ise ABD ve Batılı devletlerin DEAŞ'ı bir terör örgütü

⁸³ İlgili basın brifingi için Bkz. Daily Press Briefing: October 17, 2014, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/dpb/2014/10/233114.htm>, (13.02.2021).

⁸⁴ Reuters, "U.S. general told Syria's YPG: 'You have got to change your brand'", <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-ypg-idUSKBN1A62SS>, (13.02.2021).

⁸⁵ "Tallahassee Man Arrested For Inciting Violence At The Florida Capitol Building", (2021), <https://www.justice.gov/usao-ndfl/pr/tallahassee-man-arrested-inciting-violence-florida-capitol-building>, (13.02.2021).

⁸⁶ BBC Türkçe Servisi, "YPG: Yerel Bir Örgütten NATO Ülkelerinin Desteklediği Bir Güce Nasıl Dönüştü?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068>, (11.09. 2020).

⁸⁷ "Syrian Democratic Forces Breach US and European Sanctions and the Support the Syrian Regime with Oil and Gas", *Syrian Network For Human Rights Report* (2019), 1-4.

⁸⁸a.g.e., 7.

olarak tanımlamaları buna karşın PYD/YPG/SDG'ye bu tarz bir tanımlama yapmaktan kaçınmaları ve bunun da ötesinde bu örgüte legal bir örgüt gibi yaklaşmalarıdır.

Nitekim 2019 yılında ABD, Suriye'den 1000 kadar askerini çekme girişiminde bulunmuştur.⁸⁹ Bir yandan askerini çeken ABD diğer yandan terör örgütü PYD/YPG/SDG'nin kontrol ettiği Suriye'nin doğusundaki petrol yataklarının korunması gerekçesiyle askeri varlığını yeniden tesis etmiştir ve bu terör örgütüne verdiği desteği sürdürmüştür. Özellikle Cumhuriyetçi Senatör Lindsay Graham, bir Amerikan televizyon kanalına verdiği demeçte ABD'nin PYD/YPG/SDG ile birlikte Suriye'deki petrol sahalarını modernize edebileceğini ve bu şekilde petrol gelirlerinin Kürtlere aktarılabilceğini dile getirmiştir.⁹⁰ Graham'ın bu söylemi 2020 yılında karşılık bulmuştur. ABD'li "Delta Crescent Energy LLC" şirketi Suriye'deki petrol ve gaz rezervlerinin yaklaşık %80'ini denetimi altında tutan terör örgütü ile bir petrol anlaşması imzalamıştır.⁹¹ Suriye'nin tamamına ait kaynakların sadece belirli bir yasadışı grubun kontrolüne geçmesi anlamına gelen bu anlaşma PYD/YPG/SDG terör örgütünün mali kaynaklarını güçlendirirken Suriye'de Irak'ın kuzeyindeki gibi bir özerlik çabasında olan örgütün elini bu yönde de sağlamlaştırmaktadır. Koç'un da dikkat çektiği üzere, uluslararası hukukta geçerliliği tartışmalı bu anlaşma bir terör örgütünün legalleştirilmeye çalışıldığı izlenimi vermektedir.⁹² Ayrıca elde edilen kazancın hesabının nasıl sorulacağı belirsizdir yasadışı gelirlerin aklanması, gizlenmesi ve yönlendirilmesi gibi bir süreci ortaya çıkaran bu anlaşma enerjinin bir terör finansmanı olarak kullanılmasına fırsat vermektedir. Bu haliyle DEAŞ'ın ya da herhangi yasadışı bir oluşumun enerji kaynaklarını ele geçirerek kendine finansman sağlamasından farklı bir durum arz etmeyen ve ABD yönetimince desteklenen bu anlaşma Türkiye, İran ve Şam'da güvensizlik yaratırken istikrarsızlık içinde olan bölgede gerginliği artırmıştır.

Amerikalı bir şirket ve ABD'nin destekler gözüktüğü bir terör örgütü arasında imzalanan bu anlaşma ABD Başkanı Donald Trump'ın terör örgütü DEAŞ'ın lideri el-Bağdadi'nin öldürülmesinden sonra Suriye'nin kuzeydoğusundaki petrol kuyularının geleceğiyle ilgili yaptığı açıklama ile beraber ele alındığında dikkate değer sonuçlar arz

⁸⁹ The New York Times, "Trump Orders With drawal of US Troops From Northern Syria", (2019) <https://www.nytimes.com/2019/10/13/us/politics/mark-esper-syria-kurds-turkey.html>, (08.12. 2020).

⁹⁰ Fox News, "Lindsey Graham on Syria: 'I am increasingly optimistic that we can have some historic solutions'" <https://www.foxnews.com/media/lindsey-graham-syria-optimistic-historic-solutions>, (11.09.2020).

⁹¹ DW, "Suriye'de denkleme değiştiren anlaşma", <https://www.dw.com/tr/suriyede-denkleme-de% C4% 9Fi% C5% 9Ftiren-petrol-anla% C5% 9Fmas% C4% B1/a-54477120>, (11.09.2020).

⁹² a.g.e.

etmektedir. Trump, küresel güçlerin bölgeye ve enerji kaynaklarının paylaşımına dönük politikalarını yansıtır şekilde ABD'nin Suriye petrolünden pay almasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.⁹³ Benzer şekilde Rusya'da bu yönde Suriye yönetimiyle bir enerji anlaşması imzalamıştır.⁹⁴ Ocak 2018'de iki ülke arasında imzalanan enerji işbirliği anlaşması uyarınca Rusya, Suriye'de petrol ve gaz üretmek için münhasır haklara sahip olmuştur. Anlaşma, hasar görmüş teçhizatların ve altyapının Rusya tarafından rehabilitasyonunu, Suriye'ye verilecek enerji danışmanlığı desteğini ve yeni nesil Suriyeli petrolcüler yetiştirmeyi öngörmekte olsa da Orta Doğu'da Rusya'nın çıkarlarını korumayı amaçlar niteliktedir.⁹⁵ Bu anlaşmalar ve Arap Baharı sonrası Suriye'de yaşanan benzer gelişmeler büyük güçlerin bölgeye istikrar kazandırmaktan ziyade kendi çıkarları doğrultusunda bölgeye şekil vermeye çalıştıkları ve bunu da özellikle enerji bağlamında gerçekleştirdikleri algısını güçlendirmektedir.

3.3. Yemen İç Savaşı'nın Yemen ve Küresel Enerji Arz Güvenliğine Olası Etkileri

Arap Baharı'nın etkilediği ve çalışma kapsamında incelenen bir diğer ülke Yemen'dir. Aslında Arap Baharı'nın yarattığı ayaklanma dalgası 2011'in başlarında Yemen'e ulaşmadan önce de bu ülkede çoklu ekonomik, siyasi ve sosyal baskılar söz konusuydu.⁹⁶ Yemen, su rezervlerinin azalmasının yarattığı krizin yanı sıra devlet gelirlerinin dörtte üçünü oluşturan petrol rezervlerinin tükenmesi riski ile karşı karşıya idi. 2050'ye kadar ülke nüfusunun 50 milyona çıkmasına neden olabilecek bir demografik patlama söz konusu idi.

Yemen'deki zor yaşam şartları özellikle Arap Baharı süreciyle beraber daha da kötüleşmiştir. Bu tarihten itibaren ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir. Yemen 2020 yılında dünyadaki en yoksul ülkelerden biri haline gelmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna göre; Yemen'deki silahlı çatışma, dünyadaki en büyük insani krize yol açmıştır ve iç savaşın tarafları 2015'ten bu yana 17.500'den fazla sivil öldürmüştür ve yaralamıştır.⁹⁷ Yemen'de 20 milyondan fazla insan gıdaya ulaşamazken bunların 10 milyonu kıtlık riski ile karşı karşıyadır.⁹⁸

⁹³ BBC News, "Syria war: Who benefits from its oil production?" (2019) <https://www.bbc.com/news/50464561>, (08.12.2020).

⁹⁴ Victor Katona, "Russia Is Taking Over Syria's Oil And Gas", (2018), <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Russia-Is-Taking-Over-Syrias-Oil-And-Gas.html>, (11.09.2020).

⁹⁵a.g.e.

⁹⁶Thomas Juneau, "Yemen and the Arab Spring: Elite Struggles, State Collapse and Regional Security", Foreign Policy Research Institute (2013), 408.

⁹⁷ Human Rights Watch, 2020 World Report, Yemen, <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/yemen>, (12.09.2020).

⁹⁸a.g.e.

Ülkedeki güvensiz ortam enerji sektörünü de büyük ölçüde etkilemiştir. Yemen, Orta Doğu'daki diğer birçok ülkeye göre önemli bir hidrokarbon üreticisi olmasa da, ülke hem iç talep hem de ihracat için yeterli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir.⁹⁹ Ne var ki ülkede yaşanan siyasi kargaşa ve çatışma ortamında boru hatları ve liman tesisleri defalarca saldırıya uğramıştır ve enerji üretimi birçok kez kesilmiştir. Çatışmaların yarattığı güvensiz ortamda ülkede varlık gösteren yabancı firmalar faaliyetlerini durdurarak personelini tahliye etmek zorunda kalmıştır. Neredeyse tüm petrol üretim ve doğalgaz sahaları kapatılmıştır. Petrol ve diğer sıvıların üretimi, ortalama günlük 147.000 varilden 2014'te günlük yaklaşık 16.000 varile gerilemiştir.¹⁰⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi Yemen, Orta Doğu'daki diğer ülkelerle kıyaslandığında büyük bir enerji üreticisi veya ihracatçısı bir ülke değildir. Buna karşın ülkenin uluslararası taşımacılığın kilit noktalarından biri olan Bab'ül Mendep Boğazı'ndaki konumu, Yemen'i uluslararası enerji ticareti açısından önemli kılmaktadır. Bu sebeple dünyanın en büyük 39. petrol üreticisi Yemen, küresel petrol üretimine sadece 0,2'lik bir katkı yapmasına rağmen ülkenin bombalanmaya başlanmasıyla küresel petrol fiyatları %5'ten fazla artmıştır.¹⁰¹ Bu artışın en önemli nedenlerinden biri çatışma ortamının genişlemesi ihtimali iken bir diğer neden Yemen'in coğrafi konumu nedeniyle küresel enerji ticareti için önemli bir noktada olmasıdır. Suudi Arabistan'ın Arap Yarımadası ile Kuzey Doğu Afrika'yı ayıran ve Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Bab'ül Mendep Boğazı'nın kontrolü konusunda duyduğu endişe onun ve müttefiklerinin Yemen'e düzenledikleri operasyonun nedenlerinden biri gibi gözükmektedir.¹⁰² Zira petrolün dünyadaki dört kilit noktası, Hürmüz Boğazı, Bab'ül Mendep, Malacca Boğazı ve Süveyş Kanalı'dır. Bu bölge küresel petrol ticaret trafiğinin üçte ikisini oluşturmaktadır ve bu dar noktalardan günlük 44,25 milyon varil petrol geçmektedir.¹⁰³ Bu haliyle Bab'ül Mendep Boğazı'nın bulunduğu yerde petrol ticaretinin sekteye uğraması riski enerji güvenliği açısından istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İki mil uzunluğundaki boğazın kapanması, tankerleri Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika

⁹⁹ "Country Analysis Brief: Yemen", U.S. Energy Information Administration, (2017), 2, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/YEM>, (01.12. 2020).

¹⁰⁰a.g.e. , 1.

¹⁰¹ "Piyasa'da Yemen Etkisi" Business HT: <http://www.businessht.com.tr/guncel/haber/1058174-piyasada-yemen-etkisi>, (09.05.2015).

¹⁰² "Petrol Savaşlarının Yeni Sahası Yemen mi?", Uzman Para Milliyet internet sitesi. <http://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem/petrol-savaslarinin-yeni-sahasi-yemen-mi/15995/>, (09.05.2015).

¹⁰³ Mamdouh G. Salameh, "How Vulnerable are the World's Key Oil Choke points" <https://www.energymanagementcentre.eu/views-on-energy-news/chokepoints/>, (13.09. 2020).

pazarlarına ulaşmak için Afrika'nın güney ucunda dolaşmaya zorlayacaktır.¹⁰⁴ İran tarafından desteklenen Şii muhalif Husilerin bu bölgede kontrolü ele geçirmesi de Suudi Arabistan için istenmeyen bir durumdur. Bu ülkeye yönelik yaptırımlar sürse de İran'ın yeniden petrol ihracatını artırmasına yol açacak ihtimaller Suudi Arabistan ile İran arasındaki rekabeti artırmaktadır ve bu rekabetin en önemli üslerinden biri de Yemen'dir.

Yemen'de İran destekli Husiler ile Suudi destekli hükümet güçleri arasında yaşanan bu rekabet petrol limanlarının kontrolü ve sevkiyat kanallarının güvenliği noktasında son derece risklidir. Bu rekabetin ne denli riskli sonuçları olabileceğini gösteren bir hadise Hudeyde'nin kuzeyinde Marib petrolünün ihracında önemli rol oynayan ve ülkenin ham petrol ihraç eden üç limanından biri olan Ras İsa Limanı'nda yaşanmaktadır. BM, bu limanda 5 yıldır demirleyen ve petrol sızıntısı riski taşıyan 1 milyon varilden fazla ham petrol yüklü Safir adlı tankerin batma veya patlama riski altında olduğunu duyurmuştur ve bu durumun Kızıldeniz'de ciddi çevresel sorunlara yol açabileceği ve nakliye yollarına büyük oranda zarar verebileceği uyarısında bulunmuştur.¹⁰⁵ Buna karşın geminin bağlandığı bölgeyi kontrol eden Husi isyancılar, BM müfettişlerinin gemiye erişimini engellemiş ve Yemen hükümeti de tankere bakım yapılamamasından Husileri sorumlu tutmuştur.¹⁰⁶ Bu nedenle gemideki hasarın incelenmesi, petrolün boşaltılması ve geminin güvenli bir yere çekilmesi söz konusu olmadığı için Kızıldeniz'deki risk devam etmektedir.

Öte yandan Suudi Arabistan ve İran arasında Yemen üzerinden süren rekabette çatışma sadece Yemenle sınırlı kalmamıştır. Eylül 2019'da Suudi Arabistan'a ait petrol şirketi Saudi Aramco'nun Abqaiq ve Khurais petrol yerleşkelerine yönelik bir SİHA saldırısı düzenlenmiştir. İki tesisin hedef alındığı saldırı Yemen'deki iç savaşın taraflarından Husilerce üstlenilirken saldırının 10 drone ile gerçekleştirildiği öne sürülmüştür.¹⁰⁷ Husilerin saldırıyı üstlenmesine karşın Suudi Arabistan ve ABD saldırıdan İran'ı sorumlu tutmuşlardır.¹⁰⁸ İran

¹⁰⁴ "Country Analysis Brief: Yemen", 2.

¹⁰⁵ Nbc news, "Abandoned oil tanker off Yemen coast at risk of exploding", (2020), <https://www.nbcnews.com/science/environment/abandoned-oil-tanker-yemen-coast-risk-exploding-n1232254>, (12.09.2020).

¹⁰⁶ "Experts fear deserted oil tanker off Yemen could explode", The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/23/yemen-deserted-tanker-holding-over-1m-oil-barrels-explode>, (01.12.2020).

¹⁰⁷ Euronews, "Suudi petrol şirketi Aramco'ya düzenlenen saldırı ile ilgili bilinenler neler?", (2020), <https://tr.euronews.com/2019/09/16/suudi-petrol-sirketi-aramco-ya-duzenlenen-saldiri-ile-ilgili-bilinenler-neler>, 13.09.2020).

¹⁰⁸ Ben Hubbart vd., "Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran", The New York Times, (2019), <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>, (13.09.2020).

ise kendine yöneltilen iddiaları reddetmiştir ve bu hususta Rusya’da İran’a destek vermiştir. Yine de saldırı bir iç savaşın bölgesel ve küresel bir çatışmaya dönüşebilme olasılığını artırması bakımından önemlidir. Bu açıdan bu tür saldırılar ekonomik altyapıya verdikleri zararın yanı sıra aynı zamanda güvenliği daha maliyetli kılmakta piyasaları bozabilmekte ve korku yaymaktadır.¹⁰⁹

Ayrıca saldırı enerji güvenliği açısından da endişeleri artırmıştır. Körfez ve Kızıldeniz’deki tesislere ham petrol ihraç etmek için kullanılan iki ayrı tesiste meydana gelen saldırılar, Suudi Arabistan’ın petrol üretiminde günlük yaklaşık 5,7 milyon varil kayba yol açmıştır.¹¹⁰ Saldırı sonrası küresel petrol tedariki % 5 oranında olumsuz etkilenmiştir ve petrol fiyatları % 20 artarak 72 dolar seviyesine yükselmiştir. Saldırı gerçekleştirildiğinde küresel enerji güvenliği açısından kaygı verici hususlardan biri Suudi Arabistan’ın kısa zamanda küresel petrol arzını karşılayamaması durumunda petrol fiyatının varil başına 100 dolara çıkma ihtimali olmuştur. Günlük 7 milyon varilden fazla petrol ihraç eden Suudi Arabistan petrolün küresel çapta üretim ve ihracatında kilit bir oyuncudur.

4. Sonuç

Bu çalışmanın yazıldığı tarihlerde Libya’da Muammer Kaddafi’nin iktidardan uzaklaştırılması ile sonuçlanan 17 Şubat Devrimi’nin onuncu yılı geride kalmaktadır. Çalışmada belirtildiği gibi; bu on yıl içerisinde Libya, NATO’nun askeri müdahalesinin ardından kabileler arasında süren ve dış güçlerce desteklenen bir iç savaşa sürüklenmiştir. Ülke 2015 yılından bu yana biri Trablus diğeri Tobruk olmak üzere iki ayrı hükümetle yönetilmiştir. Özellikle Tobruk hükümetince desteklenen Halife Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu’nun BM tarafından tanınan Milli Mutabakat Hükümeti’nin kontrolündeki başkent Trablus’u ele geçirmek amacıyla 2019 yılının Nisan ayında başlattığı taarruz ise Türkiye’nin Trablus hükümetine verdiği askeri destekle amacına ulaşamamıştır.¹¹¹ Nihayetinde ülkede hâlihazırda bölünmüşlük ve taraflar arasındaki anlaşmazlıklar devam

¹⁰⁹a.g.e.

¹¹⁰Stephen Kalin vd., “Attacks on Saudi oil facilities knock out half the kingdom's supply”, *Reuters*, (2019), <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-fire/attacks-on-saudi-oil-facilities-knock-out-half-the-kingdoms-supply-idUSKCN1VZ01N>, (13.09.2020).

¹¹¹BBC news, “Khalifa Haftar: The Libyan general with big ambitions”, (2015), <https://www.bbc.com/news/world-africa-27492354>, (17.02.2021); DW, “Turkish parliament approves sending troops to Libya”, (2020), <https://www.dw.com/en/turkish-parliament-approves-sending-troops-to-libya/a-51862889>, (17.02.2021); Patric Wintour, “Turkish troops deploy to Libya to prop up embattled government”, (2020), <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/05/turkish-troops-deploy-to-libya-to-prop-up-embattled-government>, (17.02.2021).

ederken iktidar ve kaynaklar için mücadele de sürmektedir. Benzer şekilde ilk ayaklanmaların on yılı geride kalan Suriye’de BM nezdinde Türkiye, Rusya gibi ülkelerin garantörlüğünde ülkedeki iç savaş ve çatışmalara uluslararası çözüm bulma çabaları devam etmektedir.¹¹² Buna karşın Esad rejimi Suriye’deki iktidarını korumayı sürdürmektedir. Bir yandan muhalifler ve rejim arasındaki çatışmalar devam etmekte diğer yandan PYD/YPG/SDG terör örgütleri de Suriye’deki varlıklarını korumaktadır. Çalışma’nın üçüncü örnek ülkesi Yemen’de ise Suudi Arabistan destekli koalisyon güçleri ile İran’ın arkasında olduğu Husiler arasında altı yıldan fazladır süren çatışmalar devam etmektedir. Çatışmalar ağır bir insanı, toplumsal ve ekonomik krize dönüşmüştür. Ne var ki 2020 Kasım seçimleriyle ABD’de yaşanan yönetim değişimi Yemen’deki mevcut çatışma durumunun sona ermesi olasılığını gündeme getirmiştir. Zira Demokrat Başkan Joe Biden yönetimi Cumhuriyetçi Donald Trump yönetiminin aksine Husi milisleri terör örgütleri listesinden çıkarmıştır ve Yemen’deki savaşta ABD’nin Suudi Arabistan’a verdiği askeri desteği sona erdirerek ilgili silah satışlarını durdurduğunu açıklamıştır.¹¹³ Biden yönetiminin bu kararı kendi döneminde İran ile ilişkilerle bağlantılı bir karar olsa da Yemen’deki savaşın sona erme olasılığı açısından umut vericidir. Yine de durum Libya, Suriye ve Yemen için belirsizlik arz etmektedir ve bu belirsizlik Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın güvenliği açısından risk teşkil etmektedir.

Öte yandan devrimin onuncu yılında çalışma içerisinde de vurgulandığı gibi; Afrika’nın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi Libya sahip olduğu rezervlerin sağlayacağı refahtan uzak gözükmektedir. Zira çalışmada yapılan nitel analizin de gösterdiği üzere; Arap Baharı’nın Libya’da etkili olmaya başladığı 2011 itibariyle petrol üretimi kimi zaman sıfır noktasına kadar düşmüştür ve üretim faaliyetleri uzun süre kesintiye uğramıştır. Libya’daki petrol tesislerinin neredeyse tümünün kara bölgelerinde üretim yapmakta oluşu bu kesintileri artırmıştır. 2012-2014 boyunca yaşanan silahlı çatışmalar ve pusular sonrasında ülkede faaliyette bulunan çok sayıda yabancı enerji şirketi yabancı personelini azaltmak ve faaliyetlerini askıya almak zorunda kalmıştır. Bu haliyle şu ana kadar özellikle enerji arzı

¹¹² Charles Thépaut, “The Astana Process: A Flexible but Fragile Showcase for Russia”, (2020) <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/astana-process-flexible-fragile-showcase-russia>, 28 (17.02.2021); Aljazeera, “Syria: Latest round of talks on constitution begins in Geneva”, (2021), <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/25/fresh-round-of-talks-on-syrias-constitution-begins-in-geneva>, (17.02.2021).

¹¹³ Reuters, Jonathan Landay, Jarrett Renshaw, “Biden ends U.S. support for Saudi Arabia in Yemen, says war 'has to end'”, (2021), <https://www.reuters.com/article/usa-biden-yemen-int-idUSKBN2A4268>, (17.02.2021); Warren P. Strobel, “Biden Launches Fresh Effort to End Civil War in Yemen, Halting ‘Offensive’ Aid to Saudis, Naming Envoy”, (2021), <https://www.wsj.com/articles/biden-to-name-special-envoy-to-yemen-launching-fresh-effort-to-end-the-fighting-11612450815>, (17.02.2021).

açısından son derece önemli ülkelerden biri olan Suudi Arabistan'ın süreçte kendi günlük üretimini artırması nedeniyle Libya petrolünde yaşanan kesintiler küresel enerji arzına ciddi manada olumsuz etki etmemiş gözükmektedir. Libya'da iktidar için süren rekabetin bir yansıması olan istikrarsızlık ve güvensizlik devam ettiği müddetçe petrol üretim ve yatırımı da kaçınılmaz bir şekilde olumsuz etkilenecektir. Bu haliyle Libya bir yandan itimatsız bir petrol tedarikçisine dönüşürken milli gelir için önemli bir kazanç sağlayan enerji kaynaklarından yeterli bir şekilde faydalanamamaktadır. Çalışmada ele alınan bir diğer ülke Suriye ise her ne kadar küresel enerji piyasasında hem üretici hem de ihracatçı olarak önemli bir oyuncu olmasa da 2011 öncesinde enerji piyasasında Irak hariç diğer komşularından daha etkili bir rol oynamaktaydı. Arap Baharı bu ülkeyi etkilemeden önce enerjiden elde edilen kazanç devlet gelirlerinin önemli bir oranını oluşturmaktaydı. Ne var ki çalışma içerisinde yer aldığı üzere; 2011 baharında başlayan iç çatışmalar günlük üretimi düşürmüştür. ABD, AB ve diğer ülkelere ait yabancı petrol şirketleri bu ülkedeki faaliyetlerini durdurmuştur. Yine çalışmada belirtildiği gibi; ülkede yaşanan çatışmalarda petrol ve doğal gaz boru hatları ve elektrik iletim ağları dâhil olmak üzere enerji altyapısı büyük hasar görmüştür. Bu gelişmeler ülkeyi ciddi bir arz sıkıntısı ile karşı karşıya bırakırken özellikle ABD ve AB'nin Esad rejimine uyguladığı ambargolar da rejimin önemli oranda bir gelir kaybına uğramasına yol açmaktadır. Rejimin bu kaybı İran'ın 2018'in sonuna kadar deniz yoluyla sevk ettiği ham petrolle telafi edilirken bu durum bölgesel ve küresel güçlerin rekabetlerinde enerjiyi düşmanları için bir "sopa" dostları için de bir "havuç" olarak kullanabileceklerini göstermesi bakımında dikkate değerdir. Bununla birlikte terör örgütlerinin Suriye'deki petrol yataklarını ele geçirme ve bu doğrultuda hem kaynak sağlama hem de enerji sektöründe bir oyuncu olma çabaları küresel enerji arz güvenliği açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Bu süreçte enerji kaynaklarının kontrolü yasa dışı güçlerin eline geçerken bu güçler finansal açıdan önemli bir kazanç elde etmiştir. Özellikle bölgede etkili olmaya çalışan küresel güçlerden biri olan ABD'nin terör örgütü PYD/YPG/SDG'yle birlikte Suriye'nin petrol ve gaz üretiminin büyük bir çoğunluğunu oluşturan bölgeyi denetim altında tutma çabası ve bir Amerikan enerji şirketinin yasadışı bir grup olan bu terör örgütüyle petrol anlaşması imzalaması kaygı uyandırıcı bir gelişmedir. Bu durumun uluslararası hukukta geçerliliği tartışmalıdır. Bir terör örgütünün enerji kaynakları üzerinden legalleştirilmeye çalışıldığı izlenimi vermektedir ve terörün finansmanına hizmet eden bir nitelik taşımaktadır. Benzer şekilde Yemen de Orta Doğu'daki diğer birçok ülkeye göre önemli bir hidrokarbon üreticisi değildir. Ne var ki ülke

hem iç talep hem de ihracat için yeterli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir ve ülke ekonomisi açısından enerji sektöründen elde edilen gelir önemlidir. Bu sebeple diğer iki ülkede olduğu gibi bu ülkede de yaşanan siyasi kargaşa ve çatışma ortamında boru hatlarının ve liman tesislerinin defalarca saldırıya uğraması ve enerji üretiminin birçok kez kesilmesi, çatışmaların yarattığı güvensiz ortamda ülkede varlık gösteren yabancı firmaların faaliyetlerini durdurarak personelini tahliye etmek zorunda kalması ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Süreçte neredeyse tüm petrol üretim ve doğalgaz sahaları kapatılmış ve günlük üretim gerilemiştir. Bununla birlikte çalışmada vurgulandığı üzere; Yemen'i küresel enerji güvenliği açısından önemli kılan ülkenin uluslararası taşımacılığın kilit noktalarından biri olan Bab'ül Mendep Boğazı'ndaki konumudur. Bu konum, Yemen'i uluslararası enerji ticareti bakımından ön plana taşımaktadır. Küresel petrol trafiğinin üçte ikisini oluşturan Bab'ül Mendep Boğazı'nın bulunduğu yerde petrol ticaretinin sekteye uğraması riski enerji güvenliği açısından istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çalışmada belirtildiği gibi; iki bölgesel güç ve enerji üretim ve ihracatında en büyüklerden olan İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabetin Yemen'e yansımış olması petrol limanlarının kontrolü ve sevkiyat kanallarının güvenliği noktasında son derece risklidir ve bu rekabet sadece Yemenle sınırlı kalmamaktadır.

Nihayetinde Arap Baharı'nın iç savaşa sürüklediği Libya, Suriye ve Yemen enerji üreticisi ve ihracatçısı ülkeler olarak gerek üretim ve ihracat noktasında gerekse petrol ve doğal gaz boru hatları ve elektrik iletim ağları dâhil olmak üzere enerji altyapısı açısından süreçten olumsuz etkilenmiştir. Arap Baharı özellikle çalışmada ele alınan bu üç ülkede başta petrol olmak üzere enerjiyi, üzerinde mücadele yapılan ve güç elde etmek için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Bu haliyle enerji hem bu üç ülkedeki hem de bölgedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı artıran bir unsurdur. Bu olumsuz etki küresel enerji arz güvenliği açısından sınırlı ve telafi edilebilir noktada kalsa da Arap Baharı süreci ile başlayan istikrarsızlık pek çok ülkede devam etmektedir. Bu doğrultuda küresel enerji güvenliği hususunda risk de sürmektedir. Zira petrol enerji güvenliğinin geleneksel boyutunda öncelikli bir enerji kaynağı olmaya devam ettikçe, Asya, Orta Doğu ve Afrika gibi gelişmekte olan ekonomilerde petrole olan talep arttıkça petrolün istikrarlı arzının sürdürülebilmesi ve büyük fiyat dalgalanmalarının önlenmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple petrol kaynaklarının yoğunlaştığı yüksek jeopolitik tehditlere sahip Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da patlak veren

Arap Baharı şu ana kadar etkisi sınırlı da olsa bölgesel ve küresel enerji arz güvenliğini tehdit eden bir süreç olmayı sürdürmektedir.

Kaynaklar

- Aljazeera. “Libya Today: From Arab Spring to failed state”.
<https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>.
- AljazeeraTurk. “Libya’da Petrol Savaşı”. <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/libyada-petrol-savasi>, (27.04.2015).
- Aljazeera. “Syria: Latest round of talks on constitution begins in Geneva”, (2021).
<https://www.aljazeera.com/news/2021/1/25/fresh-round-of-talks-on-syrias-constitution-begins-in-geneva>, (17.02.2021).
- Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı””. *Ortadoğu Analiz* 5, sy. 53 (2013).
- “APEC Oil and Gas Security Studies Series 16”. *Asia Pacific Energy Research Centre (APEREC) Institute of Energy Economics, Japan*, 2019.
- Bahgat, Gawdat. “The impact of the Arab spring on the oil and gas industry in North Africa – a preliminary assessment”. *The Journal of North African Studies* 17, sy. 3 (2012): 503-514.
- Barltrop, Richard. “Oil and Gas in a New Libyan Era: Conflict and Continuity”. *Oxford Institute for Energy Studies*, 2019.
- BBC News. “Syria war: Who benefits from its oil production?”. 2019.
<https://www.bbc.com/news/50464561>, (08.12.2020).
- BBC News. “Khalifa Haftar: The Libyan general with big ambitions”, 2015.
<https://www.bbc.com/news/world-africa-27492354>, (17.02.2021).
- BBC Türkçe Servisi. “Petrol Fiyatlarında Yeni Parametre IŞİD”, 2014.
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/11/141127_ft_isid_irak_petrol, (10.05.2015).
- BBC Türkçe Servisi. “YPG: Yerel Bir Örgütten NATO Ülkelerinin Desteklediği Bir Güce Nasıl Dönüştü?”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068>, (11.09.2020).
- Beblawi, Hazem. “The Rentier State in the Arab World”. *Arab Studies Quarterly* 9, sy. 4 (1987): 383–398.
- Berger, Larsvd. “The Arab Spring Its Impact on the Region and the Middle East Conference”. *Academic Peace Orchestra Middle East – Policy Brief* 9, sy. 10 (2012).
- Bhardwaj, Maya. “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War”. *Washington University in St. Louis International Review*, (2012): 77-97.
- Bhardwaj, Talal Al-Matter. “Saudi Arabia and The Arab Spring: Five Years of Influence and Action”. *Third Asia Pacific Conference on Advanced Research*, 2016.
- Bishara, Marwan. “Beware of the looming chaos in the Middle East”, *Aljazeera* 2020.
<https://www.aljazeera.com/opinions/2020/8/3/beware-of-the-looming-chaos-in-the-middle-east/>, (03.12.2020).
- “BP Statistical Review of World Energy 2020 69th Edition”.
<file:///C:/Users/user/Desktop/zehra%20makale/yeni%20mak/ENERJ%C4%B0C4%B0/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>.
- Brauch, Hans Günter. “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Dörtlüsü”. *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın vd, 2. bs. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

- Buzan, Barry. *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1983.
- Buzan, Barry. *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Harlow, Londra: Pearson Longman, 1991.
- Business HT. “Piyasa’da Yemen Etkisi”. <http://www.businessht.com.tr/guncel/haber/1058174-piyasada-yemen-etkisi>, (09.05.2015).
- Cherp, Aleh ve Jewell Jessica. “The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration”. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2011.
- “Country Analysis Brief: Libya”. *U.S. Energy Information Administration*, 2015. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/LIBYA>, (09.09.2020).
- “Country Analysis Brief: Syria”, 2015. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/LIBYA>, (09.09.2020).
- “Country Analysis Brief: Yemen”. *U.S. Energy Information Administration*, 2017. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/YEM>, (01.12.2020).
- Crisis Group Middle East and North Africa Report. “The Prize: Fighting for Libya’s Energy Wealth”, No:165, 2015.
- DW. “Suriye’de denklemleri değiştiren anlaşma”. <https://www.dw.com/tr/suriyede-denklemleri-degi-tiren-petrol-anlasi>, (11.09.2020).
- DW. “Turkish parliament approves sending troops to Libya”, 2020. <https://www.dw.com/en/turkish-parliament-approves-sending-troops-to-libya/a-51862889>, (17.02.2021).
- Euronews. “Suudi petrol şirketi Aramco’ya düzenlenen saldırı ile ilgili bilinenler neler?”, 2020. <https://tr.euronews.com/2019/09/16/suudi-petrol-sirketi-aramco-ya-duzenlenen-saldiri-ile-ilgili-bilinenler-neler>, (13.09.2020).
- Fifield Annavd. “US oils sanctions send a strong signal to Syria”, 2011. <https://www.ft.com/content/c3891230-c9b5-11e0-b88b-00144feabdc0>, (03.12.2020).
- Fox News. “Lindsey Graham on Syria: 'I am increasingly optimistic that we can have some historic solutions'”. <https://www.foxnews.com/media/lindsey-graham-syria-optimistic-historic-solutions>, (01.10.2020).
- Genugtan, Van Saskia. *Libya in Western Foreign Policy 1911-2011*. Palgrave MacMillan, 2016.
- Göksedef, Ece ve Melis Kobal. “İŞİD A.Ş.”, Aljazeera Turk internet sitesi. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/isid-petrol>, (27.04.2015).
- Hatipoğlu, Emre. “Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Yazılar Serisi* 44, 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/EnerjiGuvenciligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf, (22.10.2020).
- Hubbart, Ben vd. “Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and the U.S. Blames Iran”. *The New York Times*, 2019. <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>, (13.09.2020).
- Human Rights Watch. 2020 World Report, Yemen. <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/yemen>, (12.09.2020).
- Ilardo, Matteo. Conflict Analysis: “The Second Libyan Civil War –and how to avoid a third one”. *Austria Institute Für Europa-Und Sicherheitspolitik*, Fokus 9, 2019.
- International Energy Agency. <https://www.iea.org/about/history>, (14.09.2020).

- Juneau, Thomas. "Yemen and the Arab Spring: Elite Struggles, State Collapse, and Regional Security". *Foreign Policy Research Institute*, (2013): 408-423.
- Jianhua Yu ve Dai Yichen. "Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives". *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 6, sy. 4 (2012).
- Karabulut, Bilal. *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: II Güvenlik*. Ankara: Barış Kitap, 2015.
- Katona, Victor. "Russia Is Taking Over Syria's Oil And Gas", 2018. <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Russia-Is-Taking-Over-Syrias-Oil-And-Gas.html>, (11.09.2020).
- Landay, Jonathan ve Jarrett Renshaw. "Biden ends U.S. support for Saudi Arabia in Yemen, says war 'has to end'", 2021. <https://www.reuters.com/article/usa-biden-yemen-int-idUSKBN2A4268>, (17.02.2021).
- Milliyet Gazetesi internet sitesi. "İŞİD'in Gözü Lübya Petrolünde", <http://www.milliyet.com.tr/isid-in-gozu-libya-petrolunde/ekonomi/detay/2018096/default.htm>.
- Muradova, Lala. "Oil wealth and authoritarianism: Algeria in the Arab Spring". *Revista Española de Ciencia Política* 40, (2016): 63-89.
- Nbcnews. "Abandoned oil tanker off Yemen coast at risk of exploding", 2020. <https://www.nbcnews.com/science/environment/abandoned-oil-tanker-yemen-coast-risk-exploding-n1232254>, (12.09.2020).
- Nephew, Richard. "Libya: Sanctions Removal Done Right? A Review of the Libyan Sanctions Experience 1980-2006". Columbia/SIPA Center on Global Energy Policy, (2018): 1-26.
- Nesi, Giuseppe. "Recognition of the Libyan National Transitional Council: When, How and Why", Symposium: the Libyan Crisis and International Law". *The Italian Yearbook of International Law Online* 21, sy. 1, 45-59.
- OPEC. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm, (05.12.2020).
- Özdamar, Özgür. "Energy, Security, and foreign policy". Oxford Research Encyclopedia of International Studies, 2010.
- Pasqualetti, Martin J. "The Competing Dimensions of Energy Security". *The Routledge Handbook of Energy Security*, ed. Benjamin Sovacool, 275-290. Routledge, 2011.
- Proninska, Kamila. "Energy and security: regional and global dimensions". *SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security*, 2007.
- Reed, Matthew M. "Federalism and Libya's Oil", Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2014/02/03/federalism-and-libyas-oil/>, (06.09.2020).
- Salameh, Mamdouh G. "How Vulnerable are the World's Key Oil Chokepoints". <https://www.energymanagementcentre.eu/views-on-energy-news/chokepoints/>, (13.09.2020).
- Shaar, Karam. "The Syrian Oil Crises Causes Possible Responses and Implications". *Middle East Institute Policy Paper*, 2019.
- Schmitt, Eric. "Obama Administration Considers Arming Syrian Kurds Against ISIS", 2016. <https://www.nytimes.com/2016/09/22/world/middleeast/obama-syria-kurds-isis-turkey-military-commandos.html>, (17.02.2021).
- Sloat, Amanda. "The U.S. played down Turkey's concerns about Syrian Kurdish forces. That couldn't last", 2019. <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/09/us-downplayed-turkeys-concerns-about-syrian-kurdish-fighters-that-couldnt-last/>, (17.02. 2021).

- Stegen, Smith, Karen. "Deconstructing The Energy Weapon: Russia's Threat to Europe As Case Study". *Energy Policy* 39, (2011): 6505-6513.
- Strobel, P. Warren. "Biden Launches Fresh Effort to End Civil War in Yemen, Halting 'Offensive' Aid to Saudis, Naming Envoy", 2021. <https://www.wsj.com/articles/biden-to-name-special-envoy-to-yemen-launching-fresh-effort-to-end-the-fighting-11612450815>, (17.02.2021).
- Syrian Network For Human Rights Report. "Syrian Democratic Forces Breach US and European Sanctions and the Support the Syrian Regime with Oil and Gas", 2019.
- Thépaut, Charles. "The Astana Process: A Flexible but Fragile Showcase for Russia", 2020. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/astana-process-flexible-fragile-showcase-russia>, (17.02.2021).
- The Guardian. "Obama orders US special forces to 'assist' fight against Isis in Syria", 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/30/syria-us-deployment-troops-obama-special-operations>, (17.02.2021).
- The Guardian. "Egyptian military removes President Mohamed Morsi-as it happened", 2013. <https://www.theguardian.com/world/2013/jul/04/egypt-morsi-removed-army-live>, (07.12.2020).
- The Guardian. "Experts fear deserted oil tanker off Yemen could explode", 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/23/yemen-deserted-tanker-holding-over-1m-oil-barrels-explode>, (01.12.2020).
- The New York Times. "Trump Orders Withdrawal of US Troops From Northern Syria". <https://www.nytimes.com/2019/10/13/us/politics/mark-esper-syria-kurds-turkey.html>, (08.12.2020).
- U.S. Energy Information Administration. "Libyan crude oil production levels influence international crude oil markets". <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=13951#>, (06.09.2020).
- U.S. Department of State. Daily Press Briefing: October 17, 2014. <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/dpb/2014/10/233114.htm>, (13.02.2021).
- United States Department of Justice. "Tallahassee Man Arrested For Inciting Violence At The Florida Capitol Building", 2021. <https://www.justice.gov/usao-ndfl/pr/tallahassee-man-arrested-inciting-violence-florida-capitol-building>, (13.02.2021).
- Uzman Para Milliyet internet sitesi. "Petrol Savaşlarının Yeni Sahası Yemen'mi?", <http://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem/petrol-savaslarinin-yeni-sahasi-yemen-mi/15995/> (09.05.2015).
- Walt, M. Stephen. "The Renaissance of Security Studies". *International Studies Quarterly* 35, sy. 2 (1991).
- Wintour, Patric. "Turkish troops deploy to Libya to prop up embattled government", 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/05/turkish-troops-deploy-to-libya-to-prop-up-embattled-government>, (17.02.2021).
- Winzer, Christian. "Conceptualizing Energy Security". *Cambridge Working Paper in Economics* 1151, 2011.
- Yergin, Danyel. "Ensuring Energy Security". *Foreign Affairs*, 2006.
- Zakariah, Muhamad Hasrul. "The Oil Embargo Following the Arab Israel War of October 1973: British Economic Experience and Reaction". *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 5, sy. 2 (2011).